

Skärgård

NR 1 2016 – ÅRGÅNG 39 – TIDSKRIFTEN SOM DOKUMENTERAR ETT KULTURARV

Rosenholm, Lillmälö och Stundars

Gunnar Rosenholm 1912–1999	16
Historiska glimtar från skärgårdsbyn Lillmälö	30

I detta nummer

- 2 Inledaren: **Gunnar Rosenholm – en mångsidig man**.....av Nina Söderlund
- 4 **Lillmälö by år 2016**.....av Nina Söderlund
- 10 **Bonde, diktare och musiker**.....av Bjarne Ismark
- 16 **Gunnar Rosenholm 1912–1999**.....av Kurt Gullberg
- 30 **Historiska glimtar från skärgårdsbyn Lillmälö**.....av Gustav Wickström
- 64 **Mitt Solf**.....av Kurt Gullberg
- 76 **BOKHÖRNAN**
Sallys framgång och undergång.....av Thure Malmberg
- 80 **Nästa nummer**.....av Nina Söderlund

Skärgård

Nr 1-2016, årgång 39

Tema: Rosenholm, Lillmälö och Stundars

Tidskrift utgiven av Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi (SIÅA) för presentation av aktuell skärgårdsforskning samt diskussion kring frågor som rör skärgården och våra svenska kustbygder.

Webbsida: www.skargard.fi

Ansvarig utgivare: SIÅA

Tf. redaktör: Nina Söderlund,

e-post: nsoderlu@abo.fi

Tfn: +358 (0)50 5278180

Postadress: Arken, Fabriksgatan 2G,
20500 ÅBO, Finland.

Tryck: Fram, Vasa

Layout, ombrytning och produktion:
Gosmo Print Ab

Tidskriften Skärgård utkommer med 4 temanutnummer per år.

Årsprenumeration (fortlöpande) kostar 46 € i Finland och 50 € utomlands. Lösnummer 20 €.

Prenumerationer via www.skargard.fi
eller Anita Julin, tfn: (02) 215 4944,
e-post: anita.julin@abo.fi.

Ledningsgruppen för SIÅA

Utbildningsplanerare Nina Söderlund,
suppl. vicedirektör Tina Engblom.

Professor Jan-Åke Törnroos,
suppl. kommundirektör John Wrede.

Professor Kjell Andersson,
suppl. intendent Kasper Westerlund.

Docent Mikael von Numers,
suppl. professor Marko Joas.

Koordinator Katja Bonnevier,
suppl. utvecklingschef Gunilla Granberg.

Byaombud Pia Prost,
suppl. skärgårdsombudsman Sami Heinonen.

Studerande Amanda Enberg,
suppl. vuxenstud. Charlotte von Haartman.

Pärmen: Vy från Lillmälö.

© Håkan Eklund.

© 2016 Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi

ISSN 0356-9381

Skärgård 1 • 2016 1

Gunnar Rosenholm – en mångsidig man

Gustav Wickström är en drömprenumerant och läsare av Skärgård! En vacker höstdag bara vandrar han in och föreslår ett temanummer om skärgårdsbyn Lillmälö i Pargas. Som han till stor del lovar skriva själv, utgående från en bok av Gunnar Rosenholm som utkom 1984. Boken hade titeln "Lillmälö. En skildring av en skärgårdsby i Pargas socken". Efter en kort diskussion kom vi fram till att Gustav väljer ut några avsnitt ur boken som särskilt bra och detaljerat beskriver livet i en skärgårdsby (inomskärs) för länge sedan. För att göra texten mera lättläst skulle Gustav omskriva vissa meningar och byta ut sådana ord och uttryck som inte längre används i vardagen. Vi tänkte alltså försöka åstadkomma en lite mera lättläst variant för dagens generationer av Rosenholms bok, som är otroligt detaljerad och därför lite tung att läsa. Men som dokumentation är Rosenholms alster en guldgruva och kan varmt rekommenderas alla "lite längre hunna".

Så småningom upptäcktes ännu en extra krydda i Lillmälös rika historia: Olof Bergmans diktbok "En bondes tankar", som utgavs samma år Olof skulle ha fyllt 100 år. Diktaren presenteras nu i Skärgård kort av Bjarne Ismark, som tillsammans med Dagrún af Heurlin sammanställde diktboken år 1983.

Det som först enbart skulle handla om Lillmälö blev så småningom ett potpurri av berättelser som både handlar om Gunnar Rosenholm, om Lillmälö och dessutom om Stundars i Österbotten. Stundars var ett av Rosenholms främsta livsverk. Landskapsrådet Kurt Gullberg har försett oss med en bra översikt över Gunnar Rosenholms synnerligen aktiva liv.

Vi vill först och främst tacka Gustav Wickström, men också Gunnar Rosenholms dotter Beat-Mari som vänligen gav oss lov att genomföra detta projekt, brorssonen Nalle Rosenholm, Bjarne Ismark. Niklas Huldén vid Åbo

Akademi som letade fram det gamla manuskriptet och fotona, samt förstås alla de ”Bergmän” som på olika sätt hjälpt till med fakta och kunskap.

Det är ett nöje att kunna presentera en skärgårdsby som både har en rik och mycket väldokumenterad historia och där äldre invånare har fört kunskapen vidare till följande generation, så som otaliga generationer gjort före dem. Alltför många öar och byar har tappat bort sitt historiska arv, oftast helt enkelt därför att de flesta har flyttat bort. Också i de fall när befolkningen en dag återvänder och stugorna igen fylls med liv, är det på sin plats att plocka fram så mycket som möjligt av dokumentationen och minnena som finns. Någonstans. ♦

Nina Söderlund, tf. redaktör

Lantmäteriverkets storskifteskarta av Lillmälö by.

N mlk. 4

Lillmälö by år 2016

TEXT: NINA SÖDERLUND

För alla som ofta besöker den västabö-ländska skärgården är Lillmälö en bekant plats, det är ju från Lillmälö färjan går till Nagu och där man brukar köa före midsommar. Ändå är det få som någonsin besökt själva byn Lillmälö och det är bara en glimt av den man kan se från vägen. Men den glimten, ett par mycket ståtliga hus, ger rätt bild av det man får se om man svänger in till höger. Lillmälö är en vacker och synnerligen levande by med en lång och rik historia.

När jag en solig vinterdag år 2016 sitter i den vackra gamla salen i Vestergård, omgiven av 11 personer som alla heter Bergman, flyger historierna omkring i rummet. Årtiondena blandas med varandra och de tre generationerna korrigerar och kompletterar varandras berättelser. Att tala om Lillmälö 2016 går inte utan att man beaktar byns historia, så sammanflätade är minnena från förr med dagens liv. Det är

ganska få byar i skärgården som både har en rik historia och som lever ett modernt liv som en fortsättning på det som tidigare generationer upplevt. Självt har jag som ung några gånger hamnat på Lillmälö efter olika fester. Jag minns inte exakt i vilka hus jag har varit, men jag kunde känna historiens vingslag i väggarna redan då. Däremot vill man förtränga minnet av alla de underliga former av hemgjort vin som släpades fram från källare och förråd. Vin i silltunnor, pepparvin...

BERÄTTELSENA PÅ LILLMÄLÖ handlar ofta om vinter och is och om tiden då Lillmälö på riktigt var en ö. Då skulle man ta sig bl.a. till skolan, efter smör ibland eller på dans över isen. "Ruina" var ett för mig obekant ord och också denna rätt besynnerliga sportaktivitet torde för de flesta (lyckligtvis) var helt obekant. På Lillmälö har den dock hört till sådant som gått i arv från far till son. Det verkar enkelt uttryckt

Bergmän i första raden från vänster: Eeva, Jörgen, Hedi, Ben. Bergmän i andra raden från vänster: Set, Jessica, Jimi, Hjördis, Bernt, Nina, Ulf.

ha gått till så här: när isarna har lagt sent på hösten är de ännu lite mjuka, men håller ändå att gå på. Då springer flera pojkar i bredd (i armkrok) ut över isen så att det bildas en liten våg under isen som rör sig framför dem. Om någons fot går genom isen hålls han ändå på ytan av de andra.

MAN DROG OCKSÅ SOMMARNOT (Jakobssons not). Det var braxen man var ute efter, den saltades. Braxen var så viktig att byborna lämnade höbärgningen i mitten om man kunde se att braxen var på väg in (det syns på vattenytan). Lite skötor la man ut också. Och sen rodde någon regelbundet till Åbo för att sälja fisken. Eller så skidade man dit.

På Lillmälö kunde man tydligen simma bättre än vad skärgårdsbor längre ut kunde. Någon av förfäderna hade simmat över farleden mellan Nagu och Korpo vid Fagerholm, och vid behov

ibland simmat i väg med hustrun på ryggen! Vintern förde också med sig en sport som i dag är en tävlingsgren i OS: att skrinna ned för backe. Ungarna på Lillmälö satte på sig skridskorna och for i väg nerför den långa glashala byvägen med otrolig fart. När Greta gick ner sig i isen såg hon till att kasta i väg smöret först innan hon själv tog sig upp. Det gäller att prioritera. Farfar lärde upp nästa generation att om man slår med käppen hårt mot isen och den går igenom ska man hållas på land, men om bara det andra slaget går igenom kan man gå över.

På Lillmälö har man under motorernas tid rört sig mest med motorbåtar, men ett par segelbåtar minns man ändå. Han som seglade omkull fick dock nog av det flytetyget, så han tog och sågade ner masten i ilskan. På Lillmälö har man länge haft som tradition att på midsommaren åka ut till Sandholmen. Den båt som användes på 1920-talet är i bruk fortfarande.

Den sjönk varje vår och det var mycket jobb med att få den tätad. I dag är den plastad, men det har behövt bytas motor bara en gång på 100 år! Utom midsommar firas både nyår och 1 maj tillsammans. På Lillmälö finns sedan ett femtontal år tillbaka också en byförening. En sådan kan vara bra att ha om man vill jobba med konkreta mål, det vet alla som bor i byar.

I Lillmälö by bor i dag 38 personer året om i 18 hushåll (enligt en hastig genomgång av läget den 25.2 2016). Förr visste man rätt bra vem som bodde var och när, men i dag är det betydligt svårare. På midsommarafton när midsommarstången vid stranden kläs och reses, är ofta fler än 100 personer på plats. Men också om invånarantalet är betydligt högre sommartid än vintertid, är det fel att påstå att byn skulle börja blomstra på sommaren. Lillmälö blomstrar året om.

På 1990-talet var Lillmälö fullt av ungar, många par i byn fick två barn var och det blev

så där ett dussin barn tillsammans som sprang omkring och hade roligt. Några av dessa barn är nu ungdomar, sitter med mig i salen i Vestergård och de spelar i spelmanslaget. Så på min fråga om de tror att de om 50 år sitter i samma soffå som i dag och berättar historier, svarar några lite förvånat: JA. Det är klart att ingen kan veta vad livet för med sig, men för dem som vuxit upp på Lillmälö är det givet att det är dit man alltid vill.

Musiken i blodet

Det har musicerats på Lillmälö sedan 1700-talet. Åtminstone. Och spelar gör man alltså också i dag. Som exempel kan nämnas att Ben Bergman spelar fiol och det har 5 generationer gjort före honom. Flera av dem som spelar i dag i spelmanslaget är också med i många andra konstellationer där det spelas olika slags musik.

Tidigare var det en hel del blåsinstrument man spelade, nu är inga sådana med längre och man vet inte riktigt heller vart de tagit vägen. Flere av de instrument som är i bruk i dag är ganska gamla och några rätt slitna. Kontrabasen har varit med om mycket under nästan 100 år: Bens far transporterade den på sparkkälken på väg till en spelning, basen trillade från kälken och spåren av den färden kan tydligt ses som djupa repor i sidan. Också basens hals har gått av en gång. Men med tanke på att den också åkt på cykel till centrum av Pargas och på moped till Kimito, är det ett rent under att den ännu är vid så god vigör.

BERGMANS SPELMANSLAGS sätt att spela är i dag rätt ovanligt. Så pass ovanligt att man har fått ställa upp med att lära andra hur det går till. Man "durar" eller "sekunderar", dvs. det är ett så traditionellt sätt att spela att förfäderna till dagens Bergmän kunde kliva ner från sin himlarand och spela med. Denna tradition bottnar i dansmusiken, och då jag fick mig till livs en

privat liten spelning i Vestergård är det lätt att tro att man dansat till dessa toner.

John Rosas, bekant för de flesta inom finlands-svensk musik, var aktivt med i Lillmälös musikliv på 1930- och 1940-talen. Tidigare var det "Pargas skärgårds spelmanslag" som John Rosas startade 1935 som många spelade med i, sen uppkom "Lillmälö orkestern", sen rätt och slätt "Bergmännen" som senare övergick i det som nu kallas "Bergmans spelmanslag".

Till spelmanslaget hör 10 spelemän och de övar nästan varje vecka, de spelar på fester och spelmanslaget har igen i år anmält sig till Kaustby. Man har uppträtt i Prag år 2014 och gett ut en skiva 1996 och 2007.

Det finns ingen anledning att tro att musiken skulle tystna på Lillmälö. Den har slagit rot under flera hundra år i svalans flykt, i kattfoten på ängen, i midsommarnattens trolska ljus. ♦

Artikelförfattaren

Nina Söderlund är skärgårdsbo, kommunpolitiker, planerare vid CLL och ordförande för Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi.

Adress: Hermistostigen 15, 21660 NAGU
e-post: nina.soderlund@abo.fi

Bonde, diktare och musiker

TEXT: BJARNE ISMARK

Olof Bergman föddes 1883 på Lillmälö Östergård till en syskonskara som skulle bli trettonhövdad. Lillmälö-Bergmännen har ända sedan 1700-talet varit kända för sin musikalitet, och också Olof och hans syskon brukade ofta sjunga och spela olika instrument. Efter några år som ung sjöman, och ett skolår vid Pjukala folkhögskola i Pargas, blev han tullvaktmästare i Åbo under ett par decennier, där han gifte sig och bildade familj. Folkhögskoltiden hade gjort ett stort intryck på Olof, liksom på hans klasskamrater från skärgården, märker man i deras brevväxling.

OLOF BERGMAN såg sig själv främst som bonde, men det var traditionsenligt den äldsta brodern som övertog hemgården. Först som 45-åring fick Olof tillfälle att inköpa Lillmälö Västergård, granngård till födelsehemmet. Han fick leva i nästan nittiosex år, och han var aktiv såväl fysiskt som psykiskt ända till sin död. Man kan inte annat än småle, då man i dikter från bl. a. 1914 och 1915 märker en tydlig känsla hos Olof av att hans liv går in i en ”gyllene afonbrand”, att ”natten ren jag bidar”. Föga

anade han då vad som ännu låg framför honom; att han om några år i Skärgårdens Frikår skulle delta i Finlands frihetskrig; att han om-sider skulle kunna köpa en egen gård på hemön; att han skulle uppleva ett nytt världskrig, där han ännu skulle delta bl. a. genom att fors-la tillfångatagna flygare; att den äldsta sonen skulle dö i hans armar; att han, efter att ha överlåtit gården till yngsta sonen i början av 60-talet, ännu i nästan tjugo år skulle arbeta i skog och mark; och att det skulle räcka över ett halvsekel innan hans sol slutligen skulle gå ned! Han kunde inte heller ana, endast hoppas, att livskamraten skulle stå vid hans sida ända till slutet – Signe överlevde honom med fyra år.

Dikter och sånger

En diktsamling, En bondes tankar, utgavs 1983 till 100-årsminnet av Olof Bergmans fö-delse. Hans tidigast daterade dikt, i det äldsta vaxdukshäftet, är från år 1899. Från 1978 finns flere dikter bevarade, och ännu under sitt sista levnadsår 1979 sysslade Olof Bergman med att skriva. Man kan alltså tala om en åttioårig dik-

targärning. Sammanlagt har jag funnit över 120 dikter, men då saknas åtminstone en del revytexter och en hel del verser som skrivits till bemärkelsedagar och liknande.

NATUREN – främst skärgårdsnaturen och dess årsrytm, dofter, färger, ljud och rörelser – är alltid närvarande i Olof Bergmans diktning. Mot den bakgrunden, och med den som ingående element och uttrycksmedel, beskrivs såväl vardagens arbete som högtidsstunder, glädje, sorg och tankar om livets skiftningar. Dikterna har vanligen inspirerats av konkreta situationer, som diktaren sedan gett en mera allmän och anonym form, dessutom i mer eller mindre romantiserande vändningar. Olof har själv berättat att dikterna för det mesta sprungit fram av sig själva, ofta medan han varit mitt uppe i själva upplevelsen. Båt- och skidfärder, arbetet på åkern och i skogen, är exempel på sådana situationer. Han ville inte framställa en förljugen bild av skärgårdslivet. Till exempel segel- och skidfärderna var under hans ungdomstid inga nöjesseglatser och motionslänkar, utan nödvändiga resor mellan öarna och in till staden. Men man kan väl säga att Olof

Bergman, trots en tidvis mycket strävsam tillvaro, ville framhålla skönheten i naturen och äran i allmogens arbete. Genom sin poesi fick han utlopp både för glädjestunder, besvikelser och djup sorg.

OLOF BERGMANS DIKTER saknar aldrig rytm och rim. Man kan nästan höra den inneboende musiken, och minst ett dussin av dem har han i själva verket författat till olika melodier. Åtminstone en dikt, Höstsol, har Olof själv tonsatt, och många av dikterna har också lockat andra till tonsättning. Gunnar Rosenholms hustru Svea har gjort melodier till ett drygt tiotal, som hon brukade uppträda med. Toivo Kärki har tonsatt några dikter, liksom Classicum musiklärare under början av 1900-talet, "Iisakki" Isacson. Själv har jag också inspirerats att tonsätta fem av morfars dikter. År 1985 sjöng jag in en kassett, Hemstrand och horisont, med 13 sånger till texter av Olof Bergman. Det var ett samarbete med min syster Dagrun af Heurlin, spelmanslaget Bergmans från Lillmälö, dragspelaren Klas Nyström, samt Pasi Hiihtola och Peik Stenberg (senare mera kända som Säs och Kopp).

Olof Bergman

Toner i natten

Nu tystnar fiolen,
den jublar och gråter ej mer.
Den glada triolen
ej mer ifrån strängarna ler.
Och vemodets veka,
vibrerande, spröda sordin
ej mera skall smeka
som sunnan i blommande lin.

Jag hört den i nätter,
en långsamt förtonande sträng.
Från drömmarnas slätter
den burit ett bud till min säng.
Jag trodde en villa det var,
som i drömmen mig nått,
och undrade stilla
var tanken på döden jag fått.
Jag kunde blott ana
att strängarna dallrat för mig,
blott frågande spana
längs framtidens skymmande stig,
där dagrarna stänka
bland skuggorna fjärran ifrån.
Ej kunde jag tänka
att budskapet gällde min son.

Han vilar i döden,
så ung och så skön på min arm,
från smärtan och nöden
som kväste allt liv i hans barm.
Dock tackar jag döden,
att lidandet runnit till slut
ur sinande flöden,
fast ingenting är som förut.

Med dikten uttryckte Olof Bergmans sin sorg efter
äldsta sonens död 1945

Julinattsvision

Vinden spelar med blad och strå
dämpat på nattens strängar.
Skymningen famnar ljum och blå
gårdar med åkrar och ängar.
Gulmåran blossar med gyllene ljus
på lindor där blåklockor buga
ängsligt för bris, som i lekfullt sus
sveper kring lada och stuga.

Åkern ruvar på skördars mängd,
pösande snesar trängas
fulla av grödan från mejad ängd,
vandra i led som förlängas
in uti dunklet mot skogens snår
i hultet där skuggorna stimma,
röster från fordom, från gångna år
eka i midnattens timma.

Vinden spelar med blad och strå
mjukt på visionens strängar:
Liarna sjunga och räfsorna gå
viskande fram över ängar,
ängar som drömma om hänsvunnen tid,
sklernas skuggor och dagrar,
släktleds sorger och fröjder och id,
gökrop i dungar och hagar.

Marken skälver av fötters tramp:
Folket från torp och koja
härdat i långa seklers kamp
brutit förgängelsens boja,
samlas till åkrarnas mognande skörd
med röster som mogna och skalla;
kvinnor som adlats med arbetets börd,
män som för mödor ej falla.

Slagan klämtar sin ottegång
genom gryende dager.
Årslag ljuda med glam och sång,
nejden ler stilla och fager,
stämmar sin harpa till livsglädjens lov
för arbetets döttrar och söner,
bär till Gudfader i himlens hov
välsignelsebringande böner.

Trol. 1940-tal. Detta är början av en längre dikt, inspirerad av odlingarna kring platsen för ett gammalt torp, Viktorpet. Svea Rosenholm har gjort en gånglåtsmelodi till dikten.

Vargavinter (1918)

På rutan gnistrar köldens ornament,
och över tröskelns nötning tjockt av rimfrost lyser.
Jag stöter dörren knarrande på glänt,
sveps in i vita ångor, tvekar, krymper, ryser –
så går jag ut i vinternattens tystnad,
en frusen värld av köld och bister rovdjurslystnad.

På nejden vilar månens skumma sken;
hans skära tård och frusen över skogen hänger,
och skogen sträcker spöklikt ludna ben
på is och drivor, som i skuggor dem förlänger.
Mot snårens dunkel trögt mitt skidpar rasslar,
och staven visslar, allfarvägens snöbädd knastrar.

Allt närmare jag nalkas skogens bryn;
dess tystnad, vet jag, döljer tusen liv som vaka.
Nu slutes stigen. Högt mot månskensskyn
stå gran och furu tätt omkring mig, tysta, raka.
Jag vet att ögon, dolska, skrämda, tunga,
min vandrings mål, mitt väsens art begrunda.

Där dallra hungerskrän och blod och död
i bitkall luft, de båda strid för allt som lever.
Mot buskens skugga bryts två ögons glöd -
ett gråben reser borst och sträcker styva leder.
För en sekund av fruktan bryts min vandring,
jag stelnar, suges in i domningens förvandling

Men gråben spänner musklerna till språng,
och käften öppnas, slemmet över läppen flyter,
och högre går i örat blodets sång.
Då spränges domningen och högt och vilt jag ryter.
Mitt väsens ursprungsdrifters stridsskrän skallar
och väcker genljud långt och gällt bland gran och tallar.
Ett språng, en stöt med staven som mitt spjut
med raseriets kraft mot fienden jag måttar –
men staven bryts i drivans mjuka djup,
och ej ett ljud, ett fjät ett rörligt väsen blottar.
Jag tar visionens underbara nyckel:
Allt var blott vargavinternattens bistra gyckel.

Höstlig seglats (1917)

(Tonsatt av Bjarne Ismark)

Där rullar skum och fradga över brott och bränning,
det piskar stänk i seglen. Kvällens tändning
flammar olycksbådande bak slitna skyar,
nordvästen kommer våldsamt, tung med il och byar
i svarta fält längs fjärdens strida vatten,
och långsamt kommer mörkret, kommer natten.

En strimma land i svart än skönjes bortom fjärden
mot västerns synrand, hård och trist blir fjärden.
Men när av ögats längtansfulla spända spaning
mot land och fäste blir en hopplös, slocknad aning
ur molnen seglar månens nya under
med Venus klara låga tätt inunder. ♦

Artikelförfattaren

Bjarne Ismark, Pol.mag. lärare

Född och uppvuxen i Åbo, har bott i Korpo och Korsnäs, numera trepunktsboende Korsnäs-Lillmälö-Korpo. Har varit lärare i Väståboländska och Österbottniska skolor, senast i Närpes gymnasium som lektor i historia, samhällslära och filosofi. Glad pensionär.

Familj: Nyligen pensionerade kommundirektören Anita och tre vuxna barn. Intresserad av skärgårdsnatur, musicerande, science fiction m.m. Fullständigt ointresserad av bänkidrott.

E-post: bjarne@ismark.com

Gunnar Rosenholm 1912–1999

TEXT: KURT GULLBERG

Det har gått drygt 100 år sedan museimannen, forskaren och läraren Gunnar Valter Rosenholm föddes i Åbo den 24 april 1912. Rosenholm blev under sin livstid känd som upphovsman till Stundars, som under decenniernas lopp vuxit ut till ett berömt friluftsmuseum – Stundars hantverkarby – som med sina hus och verkstäder idag är Finlands största hembygds-museum.

Gunnar inledde sin skolgång i födelsestaden Åbo, men efter några år flyttade familjen till Borgå, där han blev student vid Borgå Lyceum. I lyceet hade Gunnar Enni Runeberg som lärare i teckning. Hon förutspådde att han skulle bli en stor konstnär. Självt hade han gärna velat bli teckningslärare. Hans kunskapsörst var stor i närmast allt. I samtal hänvisade Gunnar gärna till att det var av sin farfar handelsman-

nen Gustav Valter Rosenholm i Åbo, som han ärvt sitt intresse för konst och antikviteter. I dag får vi vara tacksamma för att den konstnärliga ådran och samlarintresset gick vidare inom släkten. Fåglar var för honom ett kärt intresse och han kallades som ung av sina kamrater skämtsamt fågelprofessorn. Det har berättats att han under skoltiden i Borgå besökte Runebergs hem så ofta att föreståndarinnan började se direkt ovälkomnande ut.

Lärare i Solf 1938–1972

Men det blev inte konststudier för Gunnars del. Han inledde sin yrkesutbildning vid lärarseminariet i Nykarleby 1932. Vid sidan av ambitiösa studier ägnade han sig åt gymnastik och idrott. Han deltog i ett antal nationella tävlingar i löpning och längdhopp med goda re-

Museimannen och forskaren Gunnar Rosenholm var lärare i Solf 1938–1972

sultat. Han utexaminerades som folkskollärare 1936 och efter avtjänad värnplikt fick han sin första lärartjänst vid Solf kyrkoby folkskola 1938. Den tjänsten innehade han fram till pensioneringen 1972. Parallellt var han föreståndare för kommunbiblioteket i Solf. Rosenholm var angelägen om att fördjupa sina kunskaper i för honom intressanta ämnen. Bland annat studerade han nordisk kulturhistoria och folklivsforskning vid Åbo Akademi. Professor Gabriel Nikander var för honom en inspirerande lärare och i fråga om Rosenholms fortsatta forskning en viktig handledare. Rosenholm skriver i förordet till Solf sockens historia II att professor Nikander bistod honom med att dra upp riktlinjerna för det nödvändiga forskningsarbetet.

SOM NY LÄRARE i byn blev Rosenholm genast intresserad av bygdens seder och bruk. Intres-

set märktes också i skolundervisningen. Ofta bad han sina elever att ta med äldre föremål från sina hem till en blivande föremålssamling. I klassen diskuterades föremålens ursprung och användning. För eleverna och deras familjer var det ibland oklart om föremålen skulle utlånas eller skänkas till samlingen. Under senare tid har sådana eventuella missförstånd dock kunnat klaras upp. Det finns många – troligen också sanna – historier som beskriver Rosenholms intresse för rara ting. En av hans elever har gett en målande beskrivning av hans sätt att ta i och betrakta en antikvit: ”E va nästan som an sko va kär i skrepe.” Självt har han berättat om hur mållösa två äldre kvinnor blev när han köpte ett av de första föremålen till det blivande museet. Det var fråga om ett rockblad, som krönes av Gustav III:s medaljong. Han drog snabbt upp plånboken och räknade upp en summa som motsvarade en tredjedels

”Flagabräde” som 1958 donerades från Rosenholms privata samling till Stundars. Rockbladet är från ”Snikka-Jonasas” i Solf. Den övre medaljongen föreställer Gustav III i profil, den nedre två heraldiska lejon. Foto: Frida Båsk

lärarlön. Av damernas minspel kunde museimannen utläsa att de var övertygade om att han fått spader. I dag är rockbladet, i den mån det går att värdera, troligen värt en mindre förmögenhet.

Eleverna från de första årskurserna minns hur Rosenholm ibland kom till skolan täckt av damm och smuts. Redan före skoldagens början hade han hunnit vara på någon vind i byn för att leta efter intressanta föremål. Det ivriga sökandet och samlandet sågs inte alltid med blida ögon i gårdarna och kunde ibland resultera i portförbud i en del gårdar. Efter några år avtog elevernas deltagande i samlandet. Som nämnts tidigare var Gunnar Rosenholm mycket konstantresserad och engagerade också sina elever för en konstsamling till skolan.

Radiotelegrafist

Hösten 1939 blev Gunnar Rosenholm inkallad till krigstjänt. Under beväringstiden hade han fått utbildning i radiotelegrafi. I ett inledande skede blev den unge telegrafisten en tid stationerad på fyrskeppet *Snipan* i Östra Kvarnen. Fyrskeppet drogs in efter krigsslutet 1944. Då hade fyrskeppet lett fartygstrafiken i de trånga farvattnen ända sedan 1885. År 1940 var han stationerad som telegrafist i Hemstrand när ryska bombplan anföll Vasa. Vid bombningarna gick även föräldrarnas hem på Skolhusgatan förlorat. Fadern hade bara några månader tidigare tillträtt en tjänst vid Vasa Elektriska Ab.

Barnen önskade sig en tavla med sjö- och fågelmotiv och konstnären Lennart Segerstråle målade en sådan 1949. Foto: Frida Båsk.

UNDER FORTSÄTTNINGSKRIGET blev han utnämnd till chef för radiogruppen vid Kides i Karelen, där han sårades den 22 november 1942 och blev opererad på sjukhus i Viborg. Därefter blev han ledare för terapiavdelningen på krigssjukhuset i Vasa fram till krigsslutet.

År 1943 gifte han sig med småskollärarinnan Svea Elna Linnea Liljenfelt från Solf. Fyra år senare föddes lärarparets dotter Beat-Mari och 1954 flyttade familjen in i den nya folkskolans lärarbostad. Den gamla skolbyggnaden hade nämligen brunnit ner till grunden redan 1938.

Uppköpare av antikviteter

I den inledande artikeln i boken *Mitt Solf* redogör Rosenholm för hur han som ung lärare i byn inledde sitt samlande av intressanta föremål. Aktiviteten kom igång när Rosenholm

planerade en lektion om Finlands berggrund. Inför lektionen uppmanade han eleverna att till skolan medföra stenar som tyckes annorlunda än vanliga gråstenar. Eleverna reagerade med iver och hämtade massor med olikfärgade stenar till geografiklektionen.

TIDIGARE HADE HAN undersökt möjligheterna att grunda ett hembygdsmuseum på orten, men sedan han fått beskedet att byns ungdomsförening umgåtts med liknande planer, men misslyckats, skrinlade även Rosenholm sina planer på att grunda ett museum i byn. Medlemmarna i ungdomsföreningen hade nödgats konstatera att uppköpare av antikviteter redan hunnit tömma bygden på gamla värdefulla föremål. En målare som bott på orten hade redan vid 1800-talets slut köpt möbler med blomsterdekor, vilka han sedan sålt vidare, främst till södra Finland. Ännu tidigare hade uppköpare av antikviteter rört i bygden.

Visit i en samlares hem

Man måste vara besjälad av ett brinnande intresse för antikviteter för att cykla tre mil i snöyra på jakt efter ett flagabräde eller avstå en tre månaders semester för att kunna köpa en antik spegel eller under pågående krig vid fronten byta sin tobaksranson mot ett linbräde som finns någonstans uppe på en vind i Purmo, Ävist. Detta — och mycket mera till — har lärare Gunnar Rosenholm med glädje underkastat sig för att kunna hopbringe de föremål, som nu pryder lärarhemmet i Solf kyrkby.

Varje ting kan berätta sin historia för den som förmår tyda deras språk. För att lära sig detta behövs det många år av hängivet arbete och ett allt uppslukande intresse för människor och förhållanden i en svunnen tid. Gunnar Rosenholm, skaparen av Solf hembygdsmuseum och hängiven privat-samlare kan berätta mycket

Interiör från Gunnar Rosenholms hem. I fonden ses den spegel för vilken han offrade en tre månaders semester. Tavlans t. h. om klockan är målad av Dahlbo.

ingraverad på baksidan. Där finns en gammal gumma, som kunde dem

Urklipp från artikeln "Visit i samlarens hem" Hufvudstadsbladet 1958

En av Rosenholms sageskvinnor, född 1880, mindes från sin barndom, att man sålt hemgårdens vackra klockskåp åt en kringresande uppköpare. En annan informant, född 1861, mindes att man sålt flera plåtmynt åt en rikssvensk uppköpare. Från senare tid mindes man en prästfru, som var ivrig samlare av antikviteter, vilka hon ofta förvärvade genom att byta med liknande pjäser från senare tid.

Samlaren Rosenholm

Efter den lyckade insamlingen av stenar frågade Rosenholm eleverna, om de kunde samla ihop så många fornföremål, "gambäl fodikor", att de skulle räcka till ett litet skolmuseum, som kunde betjäna undervisningen i historia och hembygds-kunskap. Eleverna var genast villiga att börja insamlingen. De fick snabbt ihop förvånansvärt mycket antikviteter som

redskap, verktyg, laggkärl, textilier, böcker m.m. Elevernas iver och förmåga att leta efter fornföremål visade ingen avmattning under de veckor som följde efter de första insamlingsdagarna. Tack vare dem erhöles så gott som alla museets fästmansgåvor, rockblad, rullstolar, vävlunor, osv. Med stort intresse följde eleverna med katalogiseringen av de insamlade föremålen. Det gemensamma målet för insamlingen var att få ihop minst tusen föremål. Då en elev hämtat något särskilt värdefullt föremål, gjorde Rosenholm ett besök hos dess givare för att få möjligast noggranna uppgifter om gåvan. Ett sådant besök medförde inte så sällan att museet fick nya gåvor, berättar Rosenholm.

Beredd på stora uppoffringar

Rosenholm hade med sig intresset för historia och gamla ting från barndomshemmet. I den

närmaste släkten fanns flera ivriga samlare. Genom sin engagerade teckningslärare Enni Runeberg vid Borgå Lyceum kom han i kontakt med den sydösterbottniska folkkonsten. En utställning av linfästen, ”flagabräden” under seminarietiden i Nykarleby inspirerade honom till att själv börja samla. Sitt första inköp gjorde han hos en antikhandlare i Karleby. Den ivriga samlaren Rosenholm var beredd på stora uppoffringar och strapatser för att få tag i de föremål han ville ha och familjens hem fylldes snabbt med både högreståndsantikviteter och allmogeföremål. Under en permission cyklade han drygt 30 km från Jakobstad till Purmo i snöstorm då han hört att där fanns ett attraktivt linfäste. För att bekosta inköpet av en eftertraktad antik spegel värd 45 000 mk i Stockholm, jobbade Rosenholm extra som intendent på Österbottens museum under skolans sommarlov. Rosenholm berättade en gång att han under kriget avstod sin tobaksranson en tid åt en pojke från Åvist i Purmo mot löfte om att vid hemkomsten få avhämta ett linbräde i hans hem.

Folkbildaren Rosenholm

Gunnar Rosenholm var en målinriktad folkbildare. Han ville presentera ”historiens gång” både genom föremålsbeståndet på Stundars och via artiklar om folkliv och traditioner. Från och med 1941 återkom han regelbundet med artiklar i Vasabladet och tidskriften Budkavlen. Ett tjugotal av de artiklar han skrev för Vasabladet publicerades i redigerad form i festskriften *Mitt*

Solf. En bok om Solfbygden och Stundars hantverkarby. Boken gavs ut till Rosenholms 75-årsdag 1987. Den viktigaste publikationen i Rosenholms produktion är dock *Solf sockens historia II. Allmogekulturen i Solf-byarna med Munsmo*, som utkom 1965. Vid en genomgång av de tidiga artiklar som han skrev märker man att flera av dessa artiklar utgjorde förlagor till olika avsnitt i sockenhistoriken.

ETT NYTT GREPP i Rosenholms presentation av folklivet i historiken består i att han bygger en väsentlig del av sin framställning utgående ifrån informantens berättelser. De äldsta informanterna var födda på 1840-talet. Det är troligt att Rosenholm i sin framställning hållit fast vid de idéer som hans mentor professor Gabriel Nikander presenterat för honom. Det var ett nytt sätt att knyta samman dåtid och samtid. Han lyfte också fram användningen av bilder som kompletterande förmedlare av historiska fakta vid sidan av det skrivna ordet. Ett grepp som har visat sig lyfta fram människan som kulturvarelse på ett nyanserat och levande sätt.

Upptecknaren Rosenholm

Rosenholm samlade inte bara på gamla saker. Han samlade även på berättelser och historier om folketro och folkliga traditioner i bygden. Dessa berättelser fyllde hans otaliga skrivböcker och hans dokumentation finns idag renskriver på Österbottens traditionsarkiv. Om hans sakletande ibland väckte irritation i byn, födde

hans besök och ivriga lyssnande en positiv förvåning och illa dold stolthet hos byns äldre personer. Tänk att läraren kommer på besök! Den förståelse för "livet på landet" som Rosenholm genom sina intervjuer skapade har varit till stor hjälp vid byggandet av Stundars. En förståelse han även delade med sig av i ett stort antal tidningsartiklar och böcker.

FÖRSTAMAJFIRANDET hörde till de seder som Rosenholm dokumenterade både genom att fotografera och intervjua. Det folkliga fiandet av Valborg tog sig uttryck bland annat i att ungdomar klädde ut sig till "tontar" med masker för ansiktet, för att inte bli igenkända. De yngre barnen hade klockor och bjällror runt midjan. Till upptågen hörde att "springa Valborg" till olika ställen i byn. En del av rutten skulle helst springas barfota, trots att snön ofta låg kvar på vägarna.

Ungdomar och barn samlades på "Södernejstjörtjon", ett flyttblock nära en rullstensås, "Knapolan", i Södernässkogen. Där parodierades en gudstjänst. De utklädda ungdomarna var utrustade med långa vidjor, som de slog efter barnen med. Det kunde också förekomma slagsmål mellan grannbyarna. De allra yngsta barnen deltog inte i de våldsamma lekarna, utan nöjde sig med att föra oväsen med lättare klockor.

Det var inte bara folkliga festseder och upptåg som blev Rosenholm samlade in. En stor del av uppteckningarna berör Solbornas näringar, ut-

komstmöjligheter och byggnadsbeståndet i byarna. Men också triviala ämnen som vardagens umgängesformer avhandlade han under samtalen med informanterna i stugorna. Uppteckningarna ger samtidigt prov på dialektala uttryck, hälsningsfraser och den oskrivna regeln att låta sig krusas av värdfolket då man går på besök.

Solv museiförening grundas 1938

Sedan det visat sig att de insamlade fornföremålen gott och väl räckte till för ett hembygds-museum, sammankallade Rosenholm intresserade Solbör till ett möte den 5 maj 1938 för att bilda Solv museiförening. Nio personer hade hörsammat kallelsen vilket räckte till att grunda en förening. Föreningen utvecklades snabbt och redan följande år hade museiföreningen 110 medlemmar. Nu började man drömma om en Solv-stuga. Först inköpte man en spannmålsbod från Bässas i Munsmo. Boden blev så småningom flyttad till Stundarsbacken, där den fortfarande står. Samma år kunde museiföreningen tillfälligt bygga upp en stuginteriör i en bondgård på Herrbacken.

MUSEIARBETET AVSTANNADE dock helt under krigsåren. Samlingarna låg inhysta i folks bodar och i en framstuga. Efter krigsåren byggdes utställningen upp på nytt i en annan bondgård på Herrbacken.

Den 1 juni 1947 kunde museet på nytt slå upp sina dörrar för allmänheten. Inte mindre än

Det gamla sockenmagasinet från 1858 används fortfarande av Stundars.

220 personer skrev sina namn i gästboken. Nu hade man fått möjlighet att ställa ut museets samlingar i en annan bondgård på Herrbacken, men efter tre år meddelade ägaren att han behövde de två rum, där museet varit inrett, för egna ändamål. Igen måste samlingarna packas ihop. En del flyttades till lärarboden invid den brunna skolan. I flera år låg verksamheten nere. Till råga på allt förstördes en stor del av föremålen hösten 1952, när man inlett arbetet på det nya skolhuset. Vid sprängningsarbeten flög ett stort stenblock genom väggen in i lärarboden och krossade en mängd föremål, bl.a. nästan hela porslinsförrådet.

Museet i sockenmagasinet

Efter sprängningsolyckan vid skolbygget var de ansvariga nästan beredda att skrinlägga allt museiarbete. Men museets hopplösa situation fick oväntat en mycket god lösning. Kommunfullmäktige i Solf beslöt nämligen 1958 att överlåta sockenmagasinet, vars låneverksamhet hade upphört, till Solf museiförening. Annandag pingst samma år kunde museet igen öppnas för allmänheten. Samlingarna ställdes ut i magasinets övre våning. Vid samma tid överläts museets samlingar till kommunen, som valde en hembygdsnämnd för att sköta museets verksamhet. Därmed blev museet det första kommunalt stödda museet i Österbotten. Detta kloka beslut har kraftigt bidragit till att museet under decennierna gång har kunnat utvecklas till ett betydelsefullt hantverksmuseum och kulturcentrum med betydelse för hela regionen.

Vädervärnen från Seffris, Solf

Stundarsbacken utbyggs till hantverkarby

Under 1960-talet började aktivisterna inom Solf hembygdsmuseum satsa allt mer på utbyggnaden av Stundarsbacken. Redan före kriget hade den spannmålsbod som museiföreningen köpt in flyttats till Stundarsbacken. Nu flyttades en vädervärn och mjölnarens stuga till samma område. I slutet av 1960-talet presenterade Rosenholm sina nya ambitiösa planer angående museiområdets utvidgning. I en tidningsintervju konstaterade han att ”han i följande skede av museiområdets utbyggnad kommer att ägna hantverket uppmärksamhet.”

Ny museiförening gav fart åt hantverkarmuseet

Stundars hembygsförening grundades den 4 april 1972. Tack vare ett 50-årigt arrendekontrakt med församlingen tryggades museiverksamheten på Stundarsbacken.

Det gamla hantverkarnas liv och arbete låg Rosenholm varm om hjärtat. Därför ville han bygga upp en hantverkarby från 1800-talet med verkstäder och bostadshus. Han ville återskapa miljöer och interiörer så levande som möjligt. Besökaren skulle få intrycket att husfolket just lämnat rummet. Skansen i Stockholm och Klosterbacken i Åbo tjänade som förebilder.

1970-talet var det intensiva talkoarbetets decennium, när ett tiotal hantverkarstugor och verkstäder med tullhörande uthus snabbt flyttades till Stundarsbacken. Dessutom fick bondgårdstunet sina första byggnader; bondgård, lilltuga, loft och kärrlider, som bildade stommen i den klassiska gårdsfyrkanten. Senare flyttades ett fåhus till bondgårdstunet och därmed var den fyrbyggda gården fullständig. Lanthandeln med postkontor tillkom liksom fåbod med fåhus. Det expansiva 1970-talet resulterade i att 25 museibygnader uppfördes på Stundars.

Nya utmaningar under 1980- och 1990-talen

En märklig utbyggnad av museiområdet inleddes då Vasa Ångkvarn Ab beslöt skänka Hemmersgården, dvs. författaren Jarl Hemmers barndomshem till Stundars. Det stoda patricierhuset som mätte 25 x 13 meter flyttades från Skolhusgatan 8 i Vasa. I nedre våningen inreddes Jarl Hemmers minnesrum samt kök och restaurangsal. I övre våningen, som tidigare varit oinredd, byggdes om till utställnings- och konsertsal. Numera är restaurangen uthyrd åt en restauratör.

Något som verkligen inspirerade Rosenholm var uppförandet av byskolan, som flyttades

från Smedsby, ett projekt som legat vilande i nästan tio år. Otaliga skisser, ritningar och förklaringar skickades mellan Pargas och Stundars, där Peter Båsk 1984 valts till verksamhetsledare. Rosenholm uppskattade byggandet av såväl Tryckerimuseet som Konstnärshuset, som uppfördes i anslutning till Hemmersgården. Två andra stora projekt i slutet av 1980-talet var flyttandet av väderkvarnen från Öist i Replot och uppförandet av sjömannens bostad.

UNDER 1990-TALET utökades hantverkarbyn med ett tiotal byggnader, bland annat uppfördes Smedens stuga som ett fortbildningsprojekt. Bondgårdens hållstuga och Lanthandlarens bostad färdigställdes också. Bland de stugor som uppfördes i det här skedet var soldattorpet, som Rosenholm ägnade stor möda åt. Under åren 1989–1994 skrev han 24 brev som alla berörde uppförandet av soldattorpet, dess inredning och möblering. Av breven kan man utläsa Rosenholms fascination över att se de teoretiska bok- och arkivstudierna konkretiseras i soldattorpets återuppbyggnad.

Rosenholm var en flitig brevskrivare. Säkert var det också några andra än aktivisterna på Stundars som fick motta hans idéer och förslag brevledes. Själv fick jag några intressanta brev med förslag till vad jag borde göra, kanske hellre kolla upp. När lärarhögskolan eller Pedagogiska fakulteten skulle grundas i Vasa skulle

Vasa Lyceum överförs till staten som övnings-skola. Rosenholm bad mig bevaka att rara föremål från lyceets museisamling eller vädefulla böcker ur skolbiblioteket inte skulle hamna i Museiverkets magasin i Helsingfors. Jag kontaktade ansvariga på Österbottens museum och Museiverkets överdirektör som jag kände personligen. Jag minns inte om mina uppvaktningar ledde till önskade resultat, men det fanns också andra starkare krafter i rörelse.

ROSENHOLM VAR EN MÄSTARE på att anteckna skrönor och sägner i Solfbygden. Tydligt var han så pass intresserad och engagerad att han ville kolla upp om det fanns fakta bakom en del uppgifter. En gång bad han mig kolla upp en sak i Rimal by. Han hade ritat en skiss över en gårdsplan där det stod en sädesbod vid skogsbrynen. Han hade hört att det skulle finnas en nedgrävd silverkanna bakom boden. Troligen hade man gömt silverkanna under stora ofreden i början av 1700-talet. Kanske hade familjen, som ägde den dyrbara kannan, liksom många andra österbottningar flytt över till Sverige. Jag tyckte förstås att historien verkade intressant och lyckades engagera min vän Esko Pursiainen att delta i äventyret. Han ägde en värdefull metalldetektor, som i första hand gav ifrån sig kraftiga signaler om det fanns ädla metaller under markyta. Vi fick fram en del annat metallskrot, men någon silverkanna dök inte upp. Det kunde ha varit så att sädesboden byggts efter stora ofreden och ryktet om silver-

kannan tillhörde de många vandringsägare som berättas i bygderna.

Ulle-Lena Lundberg gav 1989 ut romanen *Leo*. Den 14 november samma år fick jag ett brev av museimannen Gunnar Rosenholm, som läst romanen och den vägen fått reda på att skonertskeppet *Leo* byggts i Sideby. I brevet citerade han ett stycke ur romanen, där romanens huvudperson Carl-Gustaf berättat om hur skickliga österbottningarna var och hur måttliga de var med spriten. Jag hade förstås också med stort intresse läst Ulla-Lena Lundbergs roman.

Rosenholm ställde några frågor till mig: "Är det för sent att forska i detta ämne? Kanske något kontrakt eller någon fartygsritning bevarats i Sideby? Lever någon tradition om de många fartygsbyggena?" Jag måste svara att det troligen inte finns några fartygsritningar eller andra handlingar bevarade. Dessutom är det skralt med den muntliga traditionen. Det enda jag hört var att när man skulle sjösätta det sista fartyget *Neptun IV* 1920 misslyckades utskjutningen och fartyget törnade mot en sten. Efter många om och men fick man dock fartyget flott.

AV EN TILLFÄLLIGHET hittade jag två decennier senare tre fartygsritningar och en skeppsbyggmästares anteckning på gården Byggas vind, en gård som min syster till hälften ärvt. Tack vare

dessa fynd fick jag reda på att skeppsbyggästaren som ägt gården på 1800-talet hette Josef Janson. Det var han som hade byggt Leo och närmare 30 andra fartyg. Jag fortsatte mitt forskningsarbete och kunde våren 2014 publicera boken *Skeppsbyggerland. Skeppsbyggen och sjöfart i Sydösterbotten under 1800-talet*.

Visionären Rosenholm

Efter flytten till Pargas 1972 ägnade Rosenholm en stor del av sin tid åt Stundars. I brev efter brev till ordförande och styrelseledamöter regisserade han utbyggnaden av Stundars hantverkarbyn. Han uppmuntrade och motiverade, men ställde också hårda krav. I breven gav han instruktioner för brådskande åtgärder i stugorna, men även om Stundars ekonomi och sitt favoritämne; den ständigt akuta insamlingen av föremål.

I ETT BREV från 1990 ansåg Rosenholm att slutmålet för Stundars skulle röra sig kring hundra hus. Tanken var att alla yrkesgrupper eller hantverkare som varit representerade i Solf skulle ha ett bostadshus med uthus. Ett år senare har planerna minskat till 85 byggnader. Rosenholm ansåg att planerna kunde misstolkas och att den borde förbli hemlig. Numera har planen reviderats till 74 stugor på Stundars museiområde.

Redan i mitten av 1980-talet inledde Stundars en medveten satsning på barn- och ungdomsverksamhet, vilket visade sig vara lyckat med tanke på återväxt och förnyelse. Språkbarriären bröts och i dag kan vi se resultatet av detta.

UTÖVER kontinuerliga konstutställningar i Hemmersgården övre våning, i konsnärshuset och under de senaste åren i bondgården fåhus har Stundars satsat på olika aktiviteter inom

bildkonstens område. I samarbete med Svenska Österbottens förbund grundades redan 1998 ”Ateljé Stundars” inom det internationella programmet Artist i Residence. I anslutning till konstnärshuset köpte Svenska kulturfonden (genom Svenska litteratursällskapet) en bostadslägenhet i ett angränsande radhus. Lägenheten ställs till gästkonstnärerna förfogande.

VISIONÄREN GUNNAR ROSENHOLM ville göra Stundars till Österbottens, Svenskfinlands, Finlands och Nordens främsta friluftsmuseum! Besök gärna Stundars, besök hantverkarbyn, gå med i en tidsvandring och gör sedan en bedömning av hur långt Rosenholms drömmar har kunnat förverkligas.

Museimannen, forskaren och författaren Gunnar Rosenholm gick bort 1999. ♦

Källor

Berg, Bjarne 1986. Barnets sekel i solfbygden. Vasa.

Bäsk, Peter m.fl. 2012. *Hundra år med Gunnar Rosenholm*. Utställningskatalog.

Cavonius, Gösta 1985. *Nykarleby seminarium*. Matrikel 1873–1971. Helsingfors.

Rosenholm, Gunnar 1987. *Mitt Solf*. En bok om Solfbygden och Stundars hantverkarby. Jakobstad.

Österåker, Maria 2013. *Stundars*. Vasa.

Artikelförfattaren

Kurt Gullberg är landskapsråd och före detta kulturchef vid Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur.

Adress: Stundarsvägen 8, 65450 Solf.
epost: kurtgullberg@hotmail.com.

Följande artiklar baserar sig på Gunnar Rosenholms gedigna skildring "LILLMÄLÖ. En skildring av en skärgårdsby i Pargas socken", utgiven 1984. Gustav Wickström har valt ut några intressanta avsnitt och formulerat om vissa meningar så att de blir mera lättlästa. Genom att läsa dessa beskrivningar av en levande skärgårdsby i innerskärgården i Åboland kan man få en bra bild av livet där för omkring 100 år sedan. Det är mycket bra att Rosenholm verkligen bemödade sig om att gå in i detaljerna! När man läser dessa rader är det möjligt att föreställa sig att man är med och drar not, dansar efter läsförhöret eller firar jul med Lenin. Maten är noggrant beskriven, likaså vädret och sjömanslivet. Välkommen med in i historiens förtrollande värld!

Historiska glimtar från skärgårdsbyn Lillmälö

TEXT: GUSTAV WICKSTRÖM

FISKET VAR DET VIKTIGASTE NÄRINGSFÅNGET

Fisket var i långa tider lillmälöbornas främsta inkomstkälla. Med not fiskade man strömming och braxen, och med skötar och nät strömming, abborre, gädda, sik och flundra. Dessutom använde man ryssja, katsa och krok, samt i gamla tider också ljuster.

Strömmingsnoten, som användes vid öppet vatten, ägdes gemensamt av Östergård och Västergård. Båda gårdarna hade 9 notstycken, som var 7 meter djupa. När de bundits ihop blev notens arm 50 - 70 meter lång. Styckena sydde man ihop på "Jemobakkan", en strand-

äng som gårdarna ägde gemensamt. Var det vackert väder deltog nästan alla bybor i "jemantalkån", och när noten var färdig fick alla kaffe med bulle och en bit pannkaka.

NOTDRAGNINGEN började genast efter islossningen och fortgick hela maj, ibland också en bit in i juni. Strömmingen lekte vid "islekon", då när isen gick, vid "lövlekon", när löven sprack ut, och ännu vid "asklekon". De första strömmingarna man fick var ofta magra och kallades därför "vapparåormår".

Lekströmmingen visade sig vanligen först på morgonsidan av natten, när den gick upp till ytan och "håppa på vattne". Ungdomarna hade som uppgift att ge akt på den och brukade samlas runt brasor på stranden för att

Johan Benjamin Jansson, kallad "Bin",
från Norrbacka på Lillmälö.

hålla vakt. I notdragningen deltog en dräng och en piga från båda gårdar. De rodde ut var sin del av noten med ökstockar. När de dragit ut notarmarna åt var sin sida rodde de in dem mot stranden, där drängarna gick iland. Medan de halade in noten genom att trampa notvindorna, kunde pigorna sitta kvar i båtarna och sticka strumpor. Det räckte ungefär en timme att dra in noten och man hann vanligen inte med mer än ett varp om dagen, för det tog mycket tid att rensa och salta fångsten. När man tillsammans sköljt noten och hängt den på tork, sköljde karlarna ännu fisken ordentligt i en stor korg. Sen rensades den i strandboden och sattes i stora kar fyllda med en lag, som gjorde fiskköttet vitt och läckert.

I GÅNGNA TIDER brukade lillmälöborna själv segla sin fisk till Reval och sälja den där, men under senare tider skötte Viktor Vesterholm från Lilltervo om transporten till Estland. Han köpte upp saltströmming runt omkring i byarna och seglade den sedan med sin sump över till Reval, där han sålde den till något av handelshuset i staden. Då man hämtade sina fjärdingar till honom brukade han rulla dem några gånger av och an på däck för att kontrollera att de var fullpackade. Om saltkornen rasslade mot kärlets sidor fick säljaren lov att fylla tomrummet med fisk innan Vesterholm var nöjd. Han måste alltid ha fullgod vara, sa han, "för di vraka så ryslit i Reval". Där undersöktes tunnorna nämligen noga. Biträden tog ut en strömming ur varje kär, bröt den på tvären och gav den åt "vrakmästaren", som utgående

från lukten avgjorde om fisken var bra. Medelgod fisk kallades "halvvrak" och härskan "helvrak". Sedan Vesterholm slutat segla över till Reval förde lillmälöborna sin strömming in till Åbo, där de ofta sålde den åt ester.

UNDER SENARE TID bedrevs strömmingfisket till stor del också med skötar. Houtskärborna lärde ut fisket med kroksköt, som de i sin tur hade lärt sig av österbottningar uppe i Norrhavet norr om Åland. Några houtskärbor brukade varje år komma in till Lillmälö för att fiska strömming. De kom tidigt om våren och stannade fram till midsommar. För rätten att fiska betalade de 100 mark i året och kunde, under de månader de lade sina skötar, få ihop 50 - 60 tunnor strömming. Houtskärborna bodde på ett litet övervattensgrund mellan Bergholmen och Oxholmen, som fick namnet "Skärimansgrund". Där hade de en koja av bräder, med murad spis och väggfasta sängar. Med sig kunde de ha en gris, som de matade med fiskrens. På Rönnskär bodde också tidvis en man och två kvinnor från Houtskär i en timrad koja, men den ena kvinnan föredrog snart att bygga en egen koja på Edisholmarna "å börja fiska skilt".

Braxen var också en viktig fisk för lillmälöborna. Den stora braxennoten, som var över 300 meter lång och 5 meter djup, ägdes också gemensamt av gårdarna. Den drogs i juni och juli, efter det att hård västlig eller nordvästlig

vind hade drivit fisken in i Viken. För att veta den rätta tidpunkten för att dra noten gällde det att ge noga akt på vattnet i varpen, som blev grumligt när "badfisken" bökade i bottenvegetationen. Ibland kom braxnarna så högt upp i viken, att man till och med kunde se deras ryggar sticka upp ur vattnet intill stranden.

VILHELM JOSEFSSON, som var torpare nere vid Viken, hade som uppgift att följa med braxentimmen. När det var tid att dra not bådade han upp två drängar från vardera gård. Ofta kom byns obesuttna och ungdomar dessutom med, för man fick pannkaka och någon gång till och med brännvin med svartbröd som tilltugg, när man var klar med arbetet. Innan noten roddes ut brukade Vilhelm klättra upp på berget för att se efter var stimmet just då befann sig. Man rodde sen ut noten enligt hans anvisningar. För att göra det så tyst som möjligt, lindade man notslarvor runt både årtullar och åror när man rodde.

När noten dragits inåt och började närma sig land, måste dragarna vada ut för att trycka ned stentälnen mot botten. Den första braxen som visade sig när man fick upp "päran" kallades "bårgare", och ju större den var, desto större trodde man att fångsten skulle bli. Med god tur kunde man på ett enda varp få upp till 500 kg braxen. De stora fiskarna sålde man färska i Åbo, medan de mindre rensades och saltades ned i tunnor. Eftersom rensningen ibland kun-

Notdragning efter braxen i "Nyvarpet" i Viken på 1890-talet. Mannen som står med ena foten i båten och den andra i vattnet är torparen Vilhelm Josefsson, som var notkung. Mittemot honom, klädd i vit skjorta, Gideon Söderholm från Västergård. Foto: Fredrik Ahlstedt.

de ta halva natten, bådade man vid behov upp hela byn till hjälp. Man tog vara både på braxens huvud, luftblåsa och flottet från inälvorna. Huvudet och luftblåsan kokades och åts som stor läckerhet, medan flottet användes när man kokade "braxenpalt". När fisken var rensad och tvättad, saltades den in i stora tunnor och utgjorde sedan under vintern en viktig del av soveln på matbordet.

ABBORRNOTEN BESTOD av 9 notstycken i vardera arm. Armarna var 30 meter långa och noten 4 - 5 meter djup. Den var lätt att hantera och kunde läggas ut och dras in av två personer, till och med av halv vuxna pojkar. Noten roddes ut med en ökstock och kastades i en halvcirkel, för att sedan med draglinor halas iland med hjälp av vindspel. Fångsten bestod främst av gäddor och abborrar; av sådana fanns det "hor myky såm helst".

Siknoten drog man på nätterna, särskilt under "mårtensnätterna", i november. Om vädret var

kyligt och marken snötäckt kunde man få rik fångst, för då lekte siken den så kallade "högleken" och kom upp på grunt vatten. För att locka fisken mot land brukade man tända bränsor på stranden. Eldskenet i den mörka natten gjorde att sikfisket fick något lockande över sig. På ett enda varp kunde man få upp till 60 sikar och efter en hel natts notdragning kunde man få över hundra sikar. Fisken lade man i korgar, som man bar hem på stänger. Innan man förde in fångsten till Åbo för försäljning, brukade man ofta halstra några åt sig själv.

VINTERNOTEN för strömmingsfiske var mycket större än sommarnoten och krävde mycket manskap då man använde den. Därför var man alltid flere delägare i en not. Var och en skulle ha sin grundnot, sin djupnot och sitt kilstycke. Dessutom skulle man delta i utrustningen med ett rep och en tross och från varje gård skulle det komma en karl med häst för att delta i dragningen.

När tiden för notdragning närmade sig bestämde ”notkungen” vilken dag man skulle samlas för att sy ihop notstyckena och kilen. Det var hans uppgift att se till att det utfördes på rätt sätt. När allt var klart kördes notens olika delar ned till en strandbod, där de fick ligga tills isen blivit tillräckligt stark att färdas på. När noten fördes ut till varpstället krävdes det 10 lass med häst och kälke. Själva noten fördelades på fem lass. Först ute på isen fogades armarna ihop med kilen. Det behövdes dessutom två lass för stängerna, två lass för vindspelen och ett för dagmännen. ”Dagamännen” var ofta anmodade att komma med, men de kunde också ställa upp självmant, för de visste att de då skulle få en skovel strömming och några supar brännvin som tack.

DET VAR NOTKUNGEN, som fördelade uppgifterna ute på dragningsplatsen. En stor mängd vakar skulle huggas upp med isbill på de ställen, där han lagt ut granruskor som markering. Först högg man upp nedsänkingsvaken, ”seton”, som var ungefär två alnar i fyrkant. Man försökte få loss isen i ett enda flak, som man sedan skjöt bakåt, in under isen. Snett åt vardera sidan högg man sen tre småvakar i rad, ungefär 40 meter från varandra. Ytterom dem högg man en vak som kallades ”ytärhåorn”, och som var så långt från nedsänkingsvaken att notarmen kunde dras rak mellan dem. Efter det högg man upp småvakar på båda sidor av varpet. Antalet vakar berodde på varpets längd. Den sista, som låg närmast land, kallades ”landshåorn”, och från den höggs en annan rad småvakar fram till upptagningsvaken, ”bronnen”. Eftersom ett varp kunde vara en kilome-

ter långt eller ännu längre, hade vakhuggarna mycket att göra innan notdragningen kunde sätta igång.

Själva notdragningen började med att de båda notstängerna sköts in under isen från nedsänkingsvaken mot hörnvaken. De drog notlinan efter sig och den i sin tur sedan trossen. Stängerna skjöts framåt från vak till vak. Om en stång hamnade på sidan om vaken, måste man sticka ned en stor krokig gren under isen för att söka rätt på den och med grenen föra den till vaken. Det var viktigt att stångförarna rörde sig framåt i samma takt på båda sidorna för att noten inte skulle gå snett och ge fiskstimmet möjlighet att slinka förbi den långsammare armen. När notarmarna nått fram till upptagningsvaken, begav sig alla dit. Man skyfflade upp issörjan ur vaken innan man började dra upp noten och ”luka” den. Två karlar tog plats vid var sin notarm, fattade tag i noten och lutade sig bakåt med järnbeslag på stövlarnaför att inte halka, och drog sedan med all sin kraft. Alltefter som noten kom upp, togs bitarna loss från varandra och lastades på slädar.

FISKKÖPARNA brukade infinna sig i god tid på upptagningsstället. De kom från Åbo och närliggande socknar på fastlandet och konkurrerade med varandra. Det bästa priset betalades för strömmingen från ”Påortn”, för man ansåg att den bästa fisken kom från trakten kring Pargas port. Ibland kom uppköparna till och med från så avlägsna orter som Viborg. De betalade ett högre pris för de kunde sälja strömmingen i St Petersburg, dit den fördes infrusen och insydd i bastmattor.

Mera sällan ser man tjänstefolk avbildat. Men här har pigan Aina Lovisa Rolandsdotter (född 26.8 1875) blivit avporträtterad. Hon var dotter till torparen Roland Karlsson och hans hustru Emilia Adamsdotter på Rosendal torp i Skräbböle. På Lillmälö Östergård tjänade hon åren 1893-1894. Foto: Edw. Axelssons fotografiatelier, Åbo.

DRÄNGAR, PIGOR OCH ANDRA TJÄNSTEHJON

I stadganden från 1805 och 1852 höll man kvar det sedan medeltiden tillämpade tjänstevånget för de obesuttna. De, som inte ägde någon mark, måste ta årstjänst för att inte stämplas som lösdrivare. "Tjänstehjonen" anställdes vid gårdarna på hösten vid Mickelsmäss för ett år åt gången. Då de antogs fick de en "städselpeng", som i slutet av 1800-talet var 5 -10 mark. Som årslön fick drängen sen 75 - 80 mark, medan pigan fick litet mindre. Dessutom hade tjänstefolket rätt till "årspersedlar". En dräng fick ett par stövlar, ett par halvsulor och en skjorta om året. Tyget till skjortan kunde många gånger vara så knappt tillmätt att den inte gick att knäppa, vare sig uppe vid hal-

sen eller nere vid handlovarna. En pigas årspersedlar bestod av ett par smorläderkängor, ett par halvsulor, ett klänningstyg av sars, tre alnar lärft och ett kilo ull. Då de konfirmerades brukade drängen dessutom få en kostym och pigan en klänning av husbondfolket.

TJÄNSTEFOLKET SOV i allmänhet i storstugan, liksom också husbondfolket. Sina tillhörigheter förvarade hjonen i sängens fotända. I många gårdar hade stugbordet ett inbyggt skåp, där drängern och pigan fick var sin hylla. Drängen kunde också ha ett väggskåp för sina saker, medan pigan hade sina saker i en korg.

Tjänstefolkets arbetsdag började vid 6-tiden, när gårdens husmor väckte dem genom att skramla ordentligt med vattenskopan, när hon tog kaffevattnet ur sån. När drängen och pigan

fått kläderna på sig, gick han till stallet för att sköta om hästarna och hon till fåhuset för att mjölka. När de var klara med sina göromål gick de in för att dricka morgonkaffet, som var kokat på rostad råg och någon gång också hade en tillsats av kaffebönor. Efter det återvände de till uthusen för att mocka dynga och sopa.

DRÄNGEN hade många olika slags uppgifter på åkern, i skogen och vid fisket, medan pigan skulle separera mjölk och kärna smör i flera timmar. Tungt var det för henne att hacka upp dikesrenarna med träskovel, och inte heller var det lätt att gå krokig på åkern och binda kärvar i samma takt som karlarna slog. Mödosam var också tröskningen med slagor, som pågick flere veckor när skörden var klar.

Innan det vid sjutiden var dags att på nytt bege sig till stall och fåhus, fick man iallafall en ledig stund på kvällssidan. Då kunde drängen ta fram sitt dragspel eller sin munharpa. Om han hade en egen kammare och en kamrat att spela med, kunde han där plocka fram en kortpacke, men på många gårdar ansågs kortspel som synd.

VARJE HÖST hade tjänarna rätt till en ledig vecka, då de kunde besöka sina hem. Under den veckan brukade pigorna spinna sin ull och sy sina kläder. Dessutom hade man rätt till några lediga dagar för att besöka höstmarknaden inne i Åbo. Under julhelgen fick tjänarna också ett par dagar ledigt för att fara hem och då brukade gårdens husmor skicka med dem olika matvaror som gåva till familjen.

Förhållandet mellan husbondsfolk och tjänare varierade från gård till gård. Någon större avoghet mot sina arbetsgivare kände tjänstefolket

sällan, men många dräng och piga bytte iallafall gård så gott som årligen i hopp om bättre villkor på det nya stället. Alltför ofta gick det iallafall, som det sägs i talesättet, att ”di flytta från de ilak ti de värr”. Det som var det värsta på Mattholm, berättade en piga, var att varje söndag sitta i timtals och lyssna på husbonden när han med långsam röst läste upp texten ur postillan. Han krävde dessutom att de skulle sjunga psalmer, ”tå all sang å ingen kond”.

ENLIGT LAGEN hade en husbonde rätt att vid behov handgripligen tukta sin dräng, eller som det hette ”ge sin tjänare tillbörlig och skälig aga”. Om den rätten tillämpades alltför hårdhänt, kunde drängen iallafall väcka åtal mot sin husbonde, som vid tinget sedan kunde dömas till böter ifall han varit alltför hårdhänt. Men det var inte bara en husbonde som kunde vara alltför krävande, det kunde en husmor, som blivit änka, också vara:

”Ejt or ha ja vari enkedreng.
Bitti opp å sejnt i seng.
Allti var enkan min härre.
Åpp, åpp do lata kråpp,
Såm int vejt, va maten kåstar.

Ja vejt no, va maten kåstar.
Kärnmjölken skvalåtånn
Aldär inåm min monn.
Fleske hengär fejt på stengår
Aldär inom mina tendär.

Fate flat.
Lite mat.
Velingen tonnär.
Sjejden sondär.
Gud jelp, att ja aldär blir
På tettje Kåppri Millangords”

JAKTER OCH GALEASER

En jakt är riggad med bara en mast, medan en galeas har två master. På en jakt utgjordes besättningen av två man, men i vackert väder och medvind kunde en man sköta skutan. Eftersom det var dyrt att anställa fullvuxna karlar, brukade skepparna ofta ta halv vuxna ”sigelpåskar” i deras ställe. En segelpojke kunde segla sin fars jakt från Pargas till Nystad, ”å ändå va han int sekär ti hitta, men nå jikk he bra”. Men med både vägglöss och klädlöss i kojerna på många jakter var det inte alltid så trevligt ombord. Då man vaknade på morgnarna och drog undan täcket ”så frest he riktit, tå lössen rökt åt sidärna på kodden”. Ohyrn gjorde att det ofta blev klen med sömnen.

Skepparen stod för kokandet och maten bestod i allmänhet av potatis med saltat kött eller fläsk som sovel. Om man frågade vad det skulle bli för mat var svaret ofta också ”braksen å brö, braksen å brö”. Korngröt hörde också till maten ombord. Man fick en smörgås till varje måltid och varje dag fick man dessutom kaffe kokt på cikoria.

JAKTSKEPPARNA FRÅN PARGAS seglade ofta efter varandra, att segla ”under skot” kallade man det. Om man blev omseglad av en annan jakt blev man högeligen förfargad, och blev man omseglad av en Kimitojakt var harmen dubbelt så stor.

Jaktskepparna på Lillmälö fraktade främst kalk och ved med sina skutor. Skulle en kalklast bli lönsam, gällde det för skepparen att få ett så stort övermål, ”yvimol”, som möjligt. Det betydde att han fick sälja en större mängd kalk än han köpt. Vid inlastning av kalken brukade

skepparen alltsomoftast ropa ”Kåmin åmbåord” åt lastarna. Då tog de en extra stor last, utan att skära någon skåra i mätstickan som de använde för att hålla reda på antalet laster, för de visste att de skulle bli bjudna på brännvin. Den, som sålde kalken, brukade dra över kalklasten i skottkärran med ett ”stryktré”, men om han också fick ta del av trakteringen lade han i stället råga på lasset. Ibland blev lastarna så beskänkta att de ramlade med kärra och allt ned i det våta. Det inträffade lätt, för landgången utgjordes av 8 tum breda plankor. Om stranden var långgrund fick lastarna lov att ta sig över flere sviktande planklängder för att komma ombord med sin tunga last.

Då skutan anlät till destinationshamnen, gällde det för skepparen att få kalken, som svällt under resan, att ligga så luckert som möjligt både i lastrummet och i kärrorna innan den såldes. Om lådan med kalk, när den hisades upp ur lastrummet, stötte mot luckans kant sjönk innehållet lätt ihop ett par tum. Då två kalkskeppare möttes frågade de vanligen av varandra: ”Ho myky yvimol fikk do?”. Mången kalkskeppare blev smått förmögen på sin seglation, så det var kanske inte utan orsak det hette ”Sko int Vapparn vara, så sko alla pargas båoar vara kalksjipare”.

UTOM KALK brukade jakt- och galeasskepparna köpa upp ved, som de förde till Åbo. Jakterna var snabbseglare med sin höga rigg. De låg inte heller så djupt och kunde därför lasta ved vid grunda stränder. Men en jakt lastade bara 15 – 20 famnar, medan en galeas kunde ta upp till 40 famnar. På lastageplatserna låg veden upplagd på stranden, trave vid trave. Det kunde vara frågan om väldiga mängder. Skutorna var vanligen utrustade med kärror, som var fast-

bundna i vanterna. På en kärra rymdes en tiondedels famn ved, men det fanns lastare som tog ända upp till en fjärdedels famn på sin kärra. Stuvningen av veden ombord sköttes av skutans besättning.

I Åbo låg vedskutorna nedanför Aurabron vid stadshusets kaj. Veden såldes i parti eller minut. På kajen hade man vedmått i form av ramar, som rymde en famn. Veden packades i måttet av parmmätare, ”pakkare”, anställda av staden. De kastade all undermålig ved åt sidan för att säljas ”på slump” åt fattigt folk.

När skutorna vid seglationens slut skulle ses över, stälptes den omkull på en krängbänk, ”stjölpbänk”, för att skrapas, beckas och tjäras. Bänken var 5 meter lång och hade en stenkista i vardera ända. På dem låg två grova stockar med ändorna en bit ut över själva bänken, och ovanpå dem en riktigt grov stock, ”järtstäckin”. Alla lösa föremål fördes iland. Om spisen i kajutan var av tegel tog man iland den med, men en järnspis behövde bara stöttas. Innan skutan togs upp lösgjordes vanterna på landsidan. Vid de två stockarnas ändor gjorde man fast en grov kätting, som togs in genom fartygssidan. Om kättingarna tagits för långa sjönk fartygssidan vid krängningen under vatten, och om de tagits för korta kunde påfrestningen bli så stor att kättingarna brast och skutan föll tillbaks i sjön. Tvärs över skutan lades sedan två svängbommar, vars ändor via taljor kopplades till vindspel.

ATT TA UPP EN SKUTA var ett krävande arbete och utfördes under ledning av en bas, ”påå”. På Lillmälö anlätades vanligen bonden Karl Karls-

son från Fallböle för uppgiften. Med sin skrikiga röst gav han order, som alla uppfattade. Då det gällde att ta upp en jakt på krängbänken bådade man upp minst tio karlar, och var det frågan om en galeas måste man vara minst tolv. När karlarna kom till ”talkån” trakterades de med en brännvinssup, men därvid fick det då räcka för krängandet krävde nyktra män. Under arbetets gång kontrollerade basen att taljorna ”to lika hårt”. När det behövdes ropade han antingen ”Ga hårdare för” eller ”Ga hårdare aktär”. Då man höll paus vid vindspelen sattes en stropp som broms på linorna.

Efter slutfört arbete bjöd skepparen alla på brännvin. Trakteringen kunde också ske under arbetets gång om vädret var så fult ”att det behövdes litet extra eldning”. Under en paus bjöds karlarna på kaffe med smörgåsar. När allt var klart blev alla hemma hos skepparen sedan bjudna på en ordentlig måltid och många glas toddy. Sundqvist brukade köpa hem 10 liter brännvin, då han ställde till ”stjölpartalkå”.

Sedan skrovet blivit skrapat, tätat med drev, beckat och tjärat under vattenlinjen, skedde sjösättningen med ett nytt arbetskalas, ”utstjölpartalkån”. Det var en enklare tillställning än ”stjölpartalkån”. Fyra – fem karlar kunde med spakar lyfta skrovet ”försiktigt å vakärt å int me fart”, tills det började vila på svängbommarnas taljor, som man firade ned. Efter sjösättningen blev deltagarna bjudna på mat och brännvin.

Den glada stämningen vid ”stjölpartalkår” då man tog upp galeasen ”Ingeborg” skildrade Miliam Norring från Lilltervo så här:

I skären stelledis he ti stjölpartalkå
 Ejn gangå tå e va ejn ryslin halkå
 Tåm had tår ejn gallias som dåm sko stjölpa
 Å ba tid me å me andra ti jölpa
 Åm mårån bjöd dåm brennvín tår mesama
 Å vi gjåord åt ås ponsar riktít krama
 Sjan så fik vi gåoder mat å såvel rondlit
 Å ot ås alla stinna riktít grondlit

Tå vi had eti, fåor vi ner ti stranden
 Å tåo tid me ås var sitt blåk i handen
 Tår gjåord vi sjan i årdning tåg å bråokår
 Å börja ga kring spelona sãm tåokår
 Tri timar rekkt e ga å koffa, tenkin
 Fören vi fi galliasn stjölft på benkin
 Men sjan så fåort vi fotn på he sette
 Så horra vi en såen e ejka ette

He va ryslit vedår tå tår ute
 Men vi va i stånd ti va entå ti slute
 Å holdis hejla tidn riktít raska
 Fasten en blost så kalt å snyd å slaska
 Si, skiparn gav åt ås ajka supar
 Sãm vi håo i ås ginom vora strupar
 Å he va brennvine, sãm värmd å hitna
 Fast vi va vota, trekkjoga å skitna

Tå vi had fot galliasn stjölft å festa
 Fåor vi ti gordn otår ta ti besta
 Tår hengd vi trøjorna ikring ejn brasa
 Ti tårkas alla i ejn kasa
 Sen fi vi otår gåodår mat å såsår
 Å röka fi vi fina paperåser
 Ti allsist fi vi tåddi alla
 Å sat på benkarna å söp å tralla

Sjan så bar e hejm iginom Mattas-hagan
 Men tår så fi ja knipningar i magan
 Tåm andra va int heldår riktít krya
 Men ja blejv riktít vild å börja spya
 Tår rambla vi iveg sãm gamla gåbbar
 Å stakla yvi bådi stejn å ståbbar
 Men vi kåm hejm entå ifron vån talkå
 Fasten vi va vota a fasten e va halkå

KALKBRÄNNINGEN

Bränningen av kalk var ett viktigt näringsfång i Pargas. I medlet av 1800-talet brändes årligen upp till 30.000 tunnor kalk i ett femtiotal jordugnar runt om i socknen. Hälften av dem låg vid Malmviken på Ålön. Ute i byarna fanns de största kalkstensbrotten i Parsby, Storgård, Limberg och Skräbböle. En bonde kunde äga flere ugnar och också bönder, som inte hade egna kalkbrott, kunde hålla sig med egna ugnar. Lillmälöbönderna hade inte egna brott, men de ägde samfällt en ugn vid Sandgärden.

Det var drängen Josef Karlsson, som för lillmälöbornas del skötte om bergsprängningen på kalkbrotten ute på Åvensor. Vid öppet vatten rodde han den långa vägen till sin arbetsplats i norra Korpo. Stenen sprängdes vanligen på vintern med grovkornigt bergskrut och fördes därefter ned till stranden medan det var slädföre. I stället för stubintråd använde man en sk. "kålapåjke", en trästicka överdragen med pulveriserat krut, som stoppades ned i tändhålet. I stickans övre ända tände man fnöske, som förde glöden ned till krutsatsen.

För den som tände på gällde det att vara snabb i benen innan det small.

KALKSTENEN HÄMTADES sedan vid öppet vatten med en jakt till Lillmälö. Ugnen nere vid Sandgärden var 8 meter lång och nästan 5 meter bred. Invändigt var den beklädd med sådan natursten, som motstod hetta. Uptill var den öppen och framtill hade den två mynningar, en för var sin eldkanal. De kallades för "pipår" och i dem sattes brännveden in. När ugnen användes måste den fyllas med kalksten en och samma dag, och då måste ett tiotal karlar hjälpa till. För att bära fram brännveden och skjuta in den i eldkanalerna krävdes minst två man. De grövsta stammarna kunde mäta en halv meter i genomskärning och klövs på förhand genom att spränga dem med krut. De bars sen in på spakar av fyra män. Stenen bars fram på bårar av två män, som uppifrån tippade ned den i ugnen. Arbetet inleddes 5-tiden på morgonen och allt skulle vara klart senast 7-tiden på kvällen.

Sommargäster från
Lillmälö på utfärd.
Foto: Fredrik Ahlstedt.

SJÄLVA BRÄNNINGEN av stenen ansvarade Josef Karlsson för och de två första dagarna levde han enbart på rågbröd och brännvin. Om natten skulle en karl hela tiden hålla vakt, det kallades att "stå kåjkål". När det blev tid att fylla på ved väckte han sin kamrat. Den tredje dagen skulle ugnen beslås med lera, så att värmen bättre skulle hållas kvar i den. Bränningen pågick vanligen i 6 - 7 dygn. När man slutat elda fick ugnen stå och svalna några dygn, innan man började tömma den. Kalken skyfflades då ut på en "kalkgata" nedanför ugnen, där den släcktes genom att man hällde vatten över den. Den släckta kalken lagrades i byns kalkbod, som stod en bit ifrån kalkugnen. Inne i boden var väggarna täckta av bilder av olika segelfartyg, som kalkbrännarna klottrat dit som tidsfördriv medan de vaktade ugnen.

Kalken såldes vanligen till skutskeppare, som i sin tur sålde den vidare i Åbo, Helsingfors, Viborg, Björneborg, Vasa och Uleåborg. I Åbo låg kalkskutorna vid kajen nedanför Samppalinna, invid det lilla stenhuset där "Kalk-Sydärhålm" förmedlade köpen mellan skeppare och

husbyggare. Priset på kalk växlade kraftigt, beroende på byggverksamheten. I allmänhet låg det mellan en och två mark per tunna, vilket innebar att kalken från en medelstor jordugn inbringade omkring 500 mark. Med åren blev kalkbränningen i jordugnarna allt mindre lönsam och år 1879 brändes det för sista gången kalk på Lillmälö. Ugnen på Sandgårdan byggdes med tiden om till potatiskällare.

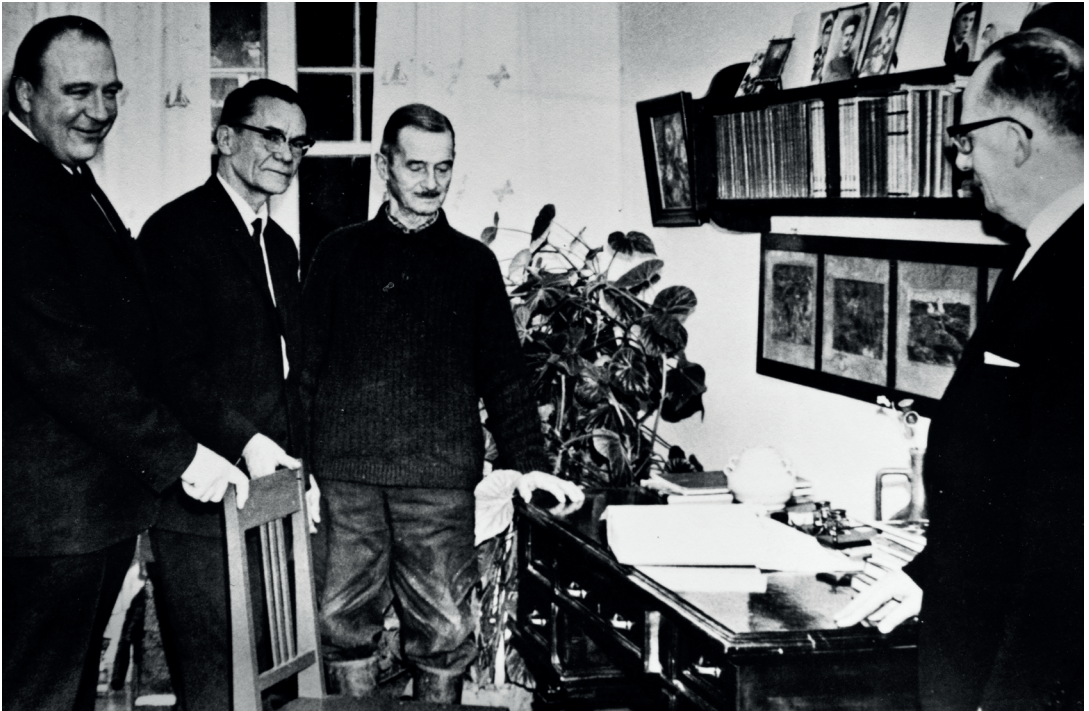
ÅR 1883 byggdes i Simonby en cylinderugn för kalkbränning och till den levererade lillmälöborna i fortsättningen sin "kalkved". Den transporterades i stora flottar, "kalkvidaffåtar", som kunde vara upp till 50 meter långa och 8 meter breda. Flottarna varpades framåt med vindspel i flottens främre ända. Varplinan var fäst vid ett varpankare, som roddes ut med en ökstock. När det var motvind varpade man in flottan i en skyddad vik och förankrade den där med hjälp av en grov stör, som drevs ned i botten. Framme vid kalkugnen barkades stockarna och lades på tork, för att en månad senare vara så torra att man kunde elda med dem.

ÅR 1907 FIRADE LENIN JULEN PÅ VÄSTERGÅRDEN

När den ryska regeringen i slutet av år 1907 skärpte förföljelserna mot revolutionärerna, flydde bland andra Vladimir Iljitsj Uljanov, som tagit namnet "Lenin", västerut över Finland. En decemberkväll, några dagar före jul, dök han helt överraskande upp på Lillmälö Östergård, i sällskap med polismästaren och föreståndaren för andelshandeln i Pargas. Han presenterades av dem som doktor Muller från Tyskland. "Doktorn", som var klädd i lång, mörk paletå med svart skinnkrage och mörk skinnmössa, var av medellängd, litet axelböjd, och hade mustach och svart hakskägg. Enligt gammal sed bjöds gästerna vid ankomsten på var sin sup brännvin. Lenin tog också sitt glas, men tömde det bara till hälften. Det gjorde värden förnärmat: "Vad är du för en doktor, som inte tar en sup".

Enligt följeslagarnas instruktioner skulle Lenin så fort som möjligt föras över fjärden till Prostvik i Nagu. Eftersom det var menföre fick han iallafall lov att stanna i Lillmälö tills man, antingen med båt eller gående över isen, kunde ta sig över till Nagusidan och sedan vidare till faret mellan Åbo och Stockholm, för att där sedan ta sig ombord på passagerarbåten till Sverige.

FÖRSTA NATTEN sov Lenin i köskammaren på Östergård, medan han de följande nätterna fick sova tillsammans med bonden i stugkammaren på Västergård. Under tiden flyttade värddinnan ut i storstugan, där hon sov i högsängen. Lenin fick lov att stanna flere dagar i byn, för att en storm hade strax därinnan brutit sönder nyisen ute på fjärden. Annandag jul ringde Lenin orolig till Åbobon Ludvig Lindström,

Lillmälö besöks ofta av personer som vill bekanta sig med de gårdar, i vilka Lenin uppehöll sig under flykten julen 1907. Här ses en sådan grupp bestående av fr.v. agronomen Pehr Kronberg, ordsrepresentant för samfundet Finland-Sovjetunionen, konsul Kirilov från Åbo, Olof Bergman, som visar skrivbordet vid vilket Lenin arbetade under sin vistelse på Västergård, och distriktsombudsmannen för SFS J. Valtakari från Åbo. Foto: Hbl-foto, E. Kronberg.

som hade planerat hans flykt över till Sverige. Han sade att han nog fick mat, god mat, så mycket han önskade, men att han hade blivit fånge på en ö, därifrån ingen försökte föra honom vidare. Han berättade att hans umgänge bestod att två husbönder, som turades om att vistas hos varandra och av vilkas tal han inte förstod ett ord. De var för all del vänliga och klappade honom i ryggen när de hade tagit några glas, och det gjorde de ganska ofta. De bjöd också honom på en sup, men han tackade nej och undrade om de inte, trots sin skenbara gemytlighet, överlade om hur de bäst kunde överlämna honom till hans fiender. Magister Lindström försökte i telefonen lugna ned Lenin och framhöll att han kände Lillmälöbönderna mycket bra, och att de alltid brukade vara just så godlynta och vänliga som Lenin berättat.

LENIN FICK LOV att vistas nästan en vecka på Lillmälö innan den efterlängtnade köldknäppen äntligen kom och fjärden över till Nagu frös till på nytt. Fast isen var i svagaste laget ville man få iväg Lenin så fort som möjligt, för det ryktades redan i grannbyarna att man hyste en mystisk främling i byn. Kimitobon Gustav Wallsten vistades tillfälligt på Lillmälö för att övervaka avverknigen av skog. Han ansågs vara särskilt lämplig som islots åt Lenin, för att han var både lätt, vig och kvicktänkt. Dessutom betraktades han som en orädd karl. Han hade ju seglat på irländska fartyg med hårda skeppare, som ”gick med en skarpladdad revolver i fickan”. Under sina sjömansår hade han också lärt sig litet engelska och tyska och kunde visst på så sätt växla några ord med Lenin.

Gustav Alexander Wallsténs, född 31.7 1871 i Kimito, lotsade Lenin över Eurfjärdens förrädiskt tunna is från Skagsudd på Lillmälö till Prostvik i Nagu.

ISFÄRDEN BÖRjade vid Skagudd, dit Lenin led-sagades av bönderna på Västergård och Östergård. I strandskogen högg de en klen tallstam, som kvistades och sattes i händerna på Lenin, som såg mycket häpen ut. Snart förstod han iallafall att han tack vare stören skulle ha större möjlighet till räddning ifall han gick ned sig på isen. Innan han och Wallsten gav sig iväg gjorde han korstecknet och mumlade en kort bön. På Skagudden stod Lillmälöbönderna kvar och följde med ängsliga blickar männens vådliga färd. Wallsten, som gick en god bit framför Lenin, ”kroka sej yvär me kölvån” och prövade allt som oftast isens tjocklek med den pikförsedda staven. Flere gånger bångnade och knakade isen under dem oroväckande, men när Wallsten tycktes tveka ropade männen på stranden : ”Kåmin inga tibaks”, för man var rädd för att gendarmer snart skulle uppenbara

sig för att ta reda på vem ”doktor Muller” riktigt var. Färden gick iallafall lyckligt och från Prostvik blev Lenin skjutsad till isrännan vid Kaslot, där han steg ombord på ångaren för att den 28 december anlända till Stockholm. Några dagar senare skrev han från Köpenhamn till Lindström, för att berätta om sin vistelse på Lillmälö och be honom framföra sitt tack till värdarna i byn för den gästfrihet han mött. Men det var först långt senare lillmälöborna fick veta vem deras julgäst egentligen hade varit.

JOSEF KARLSSON - DRÄNG OCH STATARE

Då Svante och Vilhelmina Bergman var husbondsfolk på Östergård stannade tjänstehjonen länge på gården. Stataren Bror Josef ”Jåsep” Karlsson, född 1830, var en av de trogna. Hans far var bonde, men eftersom han inte var den äldste sonen fick han inte överta gården, utan blev i stället dräng hos grannen. Innan han kom till Lillmälö arbetade han bland annat som kalkbrännare i Skräbböle. På Östergård var han sedan både dräng och statare. Han stannade där ett trettiotal år och blev som ”Lillmel-Jås” ett alltiallo på gården. Då han var på stat arbetade han tre dagar i veckan för kost och husrum, medan han under sina tre lediga dagar arbetade mot överenskommen lön. De dagarna hade han också rätt att arbeta hos andra. Josef hade familj, men hans hustru och son var aldrig bosatta på Lillmälö.

PÅ ÖSTERGÅRD ansågs vissa arbeten tillhöra Josefs åligganden. Till dem hörde uppgiften att se till att det alltid fanns hackat granris till fågårderna. Vid skörden var det Josef som skulle resa skylarna, som skulle stå i raka, prydliga rader. Vid tröskningen hade han sin givna plats vid logens norrvägg. Bredvid honom stod gårdens piga, som fick snubbor så snart hon inte höll takt med sin slaga. Dikesgrävning hörde också till Josefs arbeten. Vintertid band han nät och späntade på kvällarna lypärtor. Fisket ville han däremot inte delta i och inte heller skötseln av kreaturen.

På sina lediga dagar brukade Josef hugga ved till gården. Om somrarna förtjänade han dessutom litet genom att vara roddare åt sommargästerna. Det förargade honom att de envisades med att sitta på mittoften och i aktern, för det gjorde det tungt att ro båten. Varje roddtur bokförde han i en kladd. På papper kunde han inte räkna, men han var en överdängare på att räkna i huvudet. Då han for till Malmen hade han en massa uppdrag, ”sjikningar”, från byborna att uträtta. Allting blev uträttat och Josef visste på pricken hur mycket pengar envar hade sänt med och vad inköpen kostat.

Josef hämtade också posten från Lofsdal åt prosten Stenbäck på Skagsudd och för den 6 km långa resan fick han 50 penni. Stenbäck antydde en gång att Josef var dyr och det förargade han sig mycket över. När prosten en gång uttryckt sitt missnöje över att Östergård avverkat skog tätt intill hans villatomt blev Josef skadglad: ”Han sko ha kåmi ti me, så sko ja ha sagt åtn: To får ligg i hyddån å va arg no liksom Jåonas, tå di hoggd korbitsan on”. Han var väl bevandrad i Bibeln och citerade gärna konung David.

JOSEF BODDE i en kammare i framstu. Hans rum hade nakna, röksvärtade väggar. I ett hörn stod en kakelugn, och i den kokade Josef sin mat i en trefotad gjutjärns gryta de dagar han inte var i gårdens kost. Möbleringen bestod av

Båthusviken 1950. Till vänster Östergårds och till höger Västergårds båthus, bägge bortrivna. Vid Östergårds brygga låg tidigare gårdarnas samfällt ägda strandbod. Foto: Sven Bergman.

en säng, ett bord och två stolar, samt en kista där han förvarade sina kyrkkäddor. På kvällarna brukade han gå in till sitt husfolk för att prata bort en stund. Om husbonden varit i Åbo dröjde det inte länge innan Josef steg in i stugan för att bli bjuden på en sup. Vanligen fick han den, tackade och gick in till sitt. Men efter en stund kunde han komma tillbaka och be om en till: "Hör do Mina, int sko do ha ti ge me ejn pons. Kåsta va fan e vill". Någon fyllbult var han inte, också om han en gång finkats av Åbopolisen för fylleri och fått lov att sitta på vatten och bröd i slottets fångtorn, då han inte kunde betala sina böter.

Då Lillmel-Jås skulle till kyrks klädde han sig i sin bästa stass och till den hörde byns ståtligaste stormhatt. Han hade en så stark sångröst att organisten efter gudstjänsten enträget uppmanade honom att inte ta i för fullt nästa gång. Sällan gick han på andra visiter än den dagliga till husfolk, men gårdens barn brukade ofta sticka sig in till honom för att lyssna på hans historier eller för att munhuggas med honom. En gång när de i misstag krossat en fön-

terruta i hans kammare rusade han in i storstugan och skrek: "He star i lagen, e barnen ska piskas på tingsgåve", men annars var han fredlig och omtyckt. En sak, som man hade emot honom var iallafall det ständiga bolmadet på kritpipan, som han stoppade med den allra billigaste piktobaken, "Kompassen". De andra drängarna rökte "Proberaren", och den luktade inte riktigt lika illa. En annan sak, som man förargades över, var att han gick så slarvigt klädd till vardags.

JOSEF INTOG SINA MÅLTIDER vid ett hörn av samma bord, som gårdens folk åt vid. På grund av sitt dåliga bordsskick fick han sin mat på skilda fat. Då man föreslog att han skulle börja äta i sin egen kammare vägrade han att gå med på det. Inte ens då man erbjöd sig att bära maten till hans rum gick det för sig. Att han förvägrades rätten att äta med husfolk gjorde att han flyttade från Östergård till Finnängen, där Söderströmskan tog hand om sådana som gav sig till fattighjon. Som 78-åring dog han i en backstuga i Ybbernäs.

Rågskörd på Västergård omkring 1895. Främst går gårdens dotter Vilhelmina Söderholm, bakom henne fadern och brodern Gideon. Foto: Fredrik Ahlstedt.

BRUKET AV JORDEN

Lillmälöbönderna levde av både jordbruk, skogsbruk och fiske. Jordbruket kom igång redan i mitten, eller senast slutet, av april. Först undanstökades den plöjning, som man inte hade hunnit med på hösten. Sen fortsatte arbetet på de åkrar, som skulle sås med havre, korn och ärter. Havren såddes i allmänhet i mitten av maj, ärtorna någon dag senare och kornet de första dagarna i juni. Ungefär samtidigt såddes potatisen, som enligt gammal hävd skulle sättas senast på Gustavs dag, den 6 juni.

Efter avslutad vårsådd tog man itu med att reparera söndriga gårdsgårdar och att bygga nya, innan man släppte ut kreaturen på bete. Innan man fram emot höstsidan sedan sådde rågen och vetet, måste trädesjorden harvas flere gånger. Senast till midsommaren skulle åkrarna vara klara för sådden av råg och vete, låt vara att den skedde först i augusti.

Höslättern skulle i regel inledas tre veckor efter midsommaren, medan gräset ännu växte med

full kraft. På Lillmälö fick man årligen ihop omkring 40 häckar hö. Med tanke på utfordrandet av kreaturen över vintern var också lövbrytningen viktig. Den skedde då löven var som rikast på saft. I första hand var det lövet från alarna och björkarna man tog till vara. Ofta fälldes man hela träd, som efter att de kvistats sågades upp till ved. Kvistarna bands ihop till kärvar, som hängdes upp på tork och, när de var torra, samlades ihop till "lövstackar", som täcktes med råghalm. Den, som var duktig, kunde bryta löv till ett hundratal kärvar på en dag. Och eftersom det var minst hundra kärvar som krävdes till vinterfoder för ett får, samlade man på vardera gården ihop ett par tusen lövkärvar i året.

RÅGEN SKÖRDADES i början och vetet i slutet av augusti. I början av september var det kornets tur och någon vecka senare havrets. Sedan sådden skördats kördes den till rian med en särskild "risleda". Att elda rian så varm, att såden blev tillräckligt torr för att kunna tröskas, tog 3-4 dagar. Om halmen var våt när man skör-

dade, måste man elda rian ännu längre. Först när halmen var så torr, att det knastrade när man bröt av stråna, kunde man sluta elda. Efter det tröskade man sedan varannan eller var tredje dag, tills allt var klart. På ”tröskandagen” steg man upp redan vid 3-tiden på morgonnatten och tröskade sedan ända fram till middagen. Vanligen hann man på en dag tröska sex ”golv”. På Östergård brukade sex hjon, både pigor och drängar, delta i tröskandet. Sädeskärvarna låg utbredda i tre rader på golvet i logen. Det var två hjon om varje ”fjära” och det var viktigt att de höll det rätta ”slögojude” genom att låta sin slaga slå i golvet i rätt ögonblick. Annars började takten halta och arbetet blev tyngre. Den, som inte höll takten, fick genast höra om det av de andra.

Det man sått fick man mångfaldigt tillbaka när man skördade. Ifall man sådde ½ hl vete fick man 2 hl igen. Sådde man 6 hl råg fick man 20 hl igen, för en hl korn fick man tillbaka 6 hl och för 8 hl havre fick man 30 hl.

Potatisen skördade man sist. Den togs vanligen upp med hjälp av ett arbetskalas, ”pärontalkån”. Till det kom arbetsvilliga både från den egna byn och från grannbyarna. De obesuttna, som inte hade del i någon kyrkbåt, brukade delta i upptagningen hos den båtägare, som de brukade fara till kyrkan med.

SIST AV FODERVÄXTERNA bärgades vassen, som i allmänhet skars i slutet av september. Vaststakten pågick ett par dagar och under dem hann man binda tusentals kärvar. Stråna skars i allmänhet från båt av gårdarnas tjänstefolk. Ett hjon skulle skjuta båten framåt med en ”röj-färk”, en stake med ett fastspikat tvärträ en bit från den spetsiga ändan. Han skulle se till att båten alltid låg så, att det fanns arbete att skära åt alla de andra i båten. Den som var flinkast

med skäran satt i mitten, medan den långsamaste satt i fören. När båten var fullastad stakades den iland, och där band man vassen med ”röjband” till kärvar, som hängdes upp på skylar eller gärdesgårdar på tork. Tofsarna togs till vara och användes som fyllning i bolster och kuddar. De plockades bort av gamla kvinnor, som bådades upp för uppgiften. ”Marikarimåor” och ”Skegg-Manda” var ofta med och plockade tofsar och de brukade sjunga visor medan de arbetade.

UNDER VINTERHALVÅRET arbetade man i ett lugnare tempo, men sysselsättning saknades aldrig. Det ena arbetet övergick i det andra. Till de tyngsta uppgifterna hörde arbetet med att förbättra jorden. Dikesgrävande tog på krafterna och det var tungt att skyffla upp våt kärjord på slädflaken, för att sedan köra ut jorden till någon av sandåkrarna.

Till vinterns arbeten hörde också att köra ut gödsel på åkrarna. Dyngan från fähuset blandades med granris ute på fågården. Gårdsplanen täcktes alltid först med ett jämntjockt lager av finfördelat granris och ovanpå det skottades sen dyngan ut. Då granrislagret blivit täckt av dynga strödde man ut ett nytt lager granris, tills det med tiden blev 4-5 lager av turvis dynga och granris. Den här dyngan blandad med granris var fin gödsel för åkrarna.

ETT AV DE VIKTIGASTE vinterarbetena var avverkning av skog. Båda gårdarna på Lillmälö hade stora skogar, där de kunde ta ut både stock och ved. Stocken såldes vanligen till uppköpare från Åbo, där efterfrågan på byggnadstimmer i allmänhet var stor. Stockarna kördes ur skogen ut på isen med hjälp av arbetskalas, ”ståkktalkån” och knippades där ihop till flottar, som vid första öppet vatten varpades fram till staden.

En innervägg i Vikåkerns lada. De inskurna årtalen med 1819 som det äldsta. Strecken anger antalet hölass som körts till ladan respektive år. Foto: Sven Bergman.

LANDBÖNDER UNDER QVIDJA HERRESÄTE

Från år 1540 till år 1640 var skärgårdsbönderna i allmänhet kronobönder och erlade sin skatt till kungen. Efter det, ända fram till år 1816, var en stor del av dem däremot "landbönder". Det innebar att de hade rätt att mot ersättning utnyttja en jordegendom, som var i en annans ägo. "Frälsebonde" kallades en landbonde, som odlade ett adelsgods' marker. Han var skyldig att årligen erlägga en del av avkastningen från jordbruket, boskapsskötseln, skogsbruket, fisket och jakten till adelmannen, som ägde marken. Dessutom måste han i allmänhet också utföra ett antal dagsverken åt jordägaren. Landbondens ställning har jämförts med arrendatorns, men den var inte lika stark. En arrendator kunde en jordägare inte säga upp utan laglig orsak, men han kunde utan motive-

ring göra sig av med en landbonde. Det räckte att han antingen på Thomasdagen, midfastan eller på midsommaren meddelade åt landbonden att han måste lämna ifrån sig hemmanet i mars följande år.

EFTER ATT år 1674 ha blivit ägare till godset Qvidja, blev adelsmannen Carl Falkenberg år 1684 också ägare till Mälöholms säteri, där Lillmälö ingick. Efter det bytte Qvidja med vidhängande säteri ägare flere gånger, innan det år 1769 inköptes av hovintendenten Simon Peter Rothstein för 300 000 daler kopparmynt. Det bestod då av 48 hemman eller mantal. Godsets landbönder ogillade att en ofrälse, som Rothstein, blivit deras herre. Då han dessutom företog sig att höja deras skatter

och hotade att vräka dem som motsatte sig höjningen, uppstod ett utbrett missnöje. Rothstein hade i och för sig orsak att höja skatten, eftersom bönderna inte under en längre tid drabbats av skattehöjningar, och förhöjningen han krävde var inte stor. De flesta landbönderna godtog därför den. Det gjorde landbonden på Lillmälö Västergård, medan Anders Mattsson på Lillmälö Östergård däremot satte sig på tvären. Han blev uppsagd från hemmanet, men vägrade flytta. När Rothstein skickade en student till Lillmälö för att driva in ränterester tog denne en bila, en järnstör och en roddbåt i pant, samt satte lås på en lada. För det lät landbondens hustru stämma studenten till tinget, dit Rothstein i sin tur lät stämma in Anders Mattsson och hela hans familj. Vid behandlingen av ärendet framkom bland annat att hustrun, som varit på fähuskullan då studenten satt låset på ladan, hade kastat en stäva med dyngvatten på honom. Därtill hade bondens söner och hans dotter jagat studenten på vatten sedan han farit iväg med roddbåten, och slagit honom med en åra. Av en eller annan orsak förlikade sig Rothstein iallafall med Anders Mattsson, som sålunda fick stanna kvar på Östergården.

Då Gustav III besökte Finland år 1775, uppsöktes han i Åbo av 28 landbönder från Qvidja

gård. De beklagade sig över de höga skatter Rothstein krävde av dem. Kungen hänsköt ärendet till Åbo hovrätt, som konstaterade att hovintendenten inte hade skött skattehöjningen i stadgad ordning. Rothstein fick därför lov att betala tillbaka de pengar han burit upp utöver ingångna avtal. Dessutom blev han tillsagd att i fortsättningen skicka sig så, att missnöje inte uppstod bland hans landbönder, såvida han i fortsättningen önskade besitta Qvidja, ”vilket skedde enbart av kungens gunst och nåd”. Reprimanden framfördes till Rothstein på kungens befallning, men en förmildrande omständighet var dock att Rothsteins bönder inte skulle få veta om tillrättavisningen.

MAN MÅSTE FÖRUNDRA sig över åtgärderna mot Rothstein, ifall man jämför dem med behandlingen av ett liknande ärende, som vid samma tid granskades i Skåne. Där drog baron Wrangel sina landbönder inför rätta för att de hos kungen anhållit om att deras husbonde skulle få lov att göra upp skriftliga kontrakt med dem, så att han inte kunde kräva dem på ett obegränsat antal dagsverken. På grund av att de vänt sig till kungen i frågan dömde häradsrätten sex av bönderna till stegling. Det var ett dödsstraff, som bestod av att förbrytarens lemmar krossades och att kroppen efter det fästes vid ett kärrhjul, som sattes upp på en påle till

allmänt beskådande. Den hårda domen lindrades i högre domstol, men förståelsen för landböndernas intresse var i varje fall betydligt mindre i den skånska häradsrätten än den var i hovrätten i Åbo.

Rothstein, som var insatt i jordbruksfrågor, strävade till att på nytt sätta det gamla adelsgodset Qvidja i skick efter ständiga ombyten av inspektorer, anställda av ägare som bodde på annan ort. Han försökte skona de vidsträckta skogsmarkerna, som var en stor tillgång för godset, och valde ut torpare, som fick i uppdrag att övervaka skogen. Till svedjebruk hade Rothstein ett ont öga och påminde lillmälöbönderna om att de, då de svedjar mark, är ansvariga för att elden inte förorsakar skada. Hälften av den ”Stockholmsved” som från Qvidja levererades till huvudstaden, höggs i många år ute på Lillmälö.

EFTERSOM det var så lång väg upp till Qvidja behövde lillmälöbönderna inte göra dagsverken på herrgården. Däremot skulle de årligen betala 90 daler kopparmynt i jordskatt. Dessutom skulle de erlægga 3 tunnor råg, 1 tunna korn, 3 kappar ärter, 1 lispund smör, 2 marker ister, 1 tunna strömming, 2 tjog ägg eller 2 hönor, 2 kappar lingon, 4 kappar aska och ett får eller en kalv åt godsets ägare.

Utgående från sina erfarenheter tecknade Rothstein ned följande beskrivning av pargasborna: ”Svenska ursprunget här i socknen är förmodligen från Helsingland. Folket har lämnat största delen av sina dygder kvar där och antagit en god del finsk envishet. De tror ogärna sånt, som de inte vill tro. De håller sällan sitt ord, är inbundna och talar bakom rygg. De slösar med bröd och annan mat mer någon annanstans på finska eller svenska sidan. Rågbrist skulle snart göra ont här. De slösar också med sina kreatur och anser brännvinet vara det allra viktigaste. I övrigt är de jorbrukare och goda sjömän. Men de skulle inte klara sig om de inte hade större marker och skogar än i andra länder. Subordinerade och lydiga är de inte, utan snarare upproriska.”

HANS KRITISKA inställning hade kanske sin grund i att han utsattes för olika trakasserier under sin tid på Qvidja. Bland annat blev han kallad till tinget, anklagad för att försummat att gå i kyrkan en böndag. Den pinsamma rättegången lades ned, sedan länsman, som angett honom, nödgats tillstå att han inte hade några bevis att anföra mot hovintendenten. När Rothstein år 1778 sålde herrgården och återvände till Sverige var han därför säkert lättad över att inte längre inneha godset, som förorsakat honom många obehag och tillochmed förödmjukelser.

Ungdomar samlade vid bygungan. Flickorna är klädda i söndagsstass och alla bär sedesamt huvudduk eller hatt. Fotot taget på 1890-talet av Fredrik Ahlstedt.

LÄSFÖRHÖREN OCH KALASEN

Byarna Lillmälö, Stormälö, Västermälö, Degerby, Fallböle och Mattholm hörde till Mälöbol läslag. Vart tionde år stod var gård i tur att ordna med läsförhöret och förhörskalaset därpå. Det var en rätt betungande uppgift, för det kunde komma upp till trehundra inbjudna gäster till kalaset. I den gård, som stod i tur att ta ordna läsförhöret, förberedde man sig därför långt i förväg för att ta emot kyrkans tjänare och alla "lesarena". Salen och salskamrarna snyggades upp, ofta med nya tapeter och gardiner. Svin och kalvar sattes på gödkur och slaktades i god tid inför förhöret. Och man började baka alla de bröd, som hörde till trakteringen på kalasen.

MEDAN MAN i värdgården gjorde sig beredd på att ta emot prästen, klockaren och läslagets folk, pågick ett livligt läsande i abc-boken och katekesen på gårdarna runt omkring. De yngre barnen fick hjälp med läsningen av föräldrar och äldre syskon, medan de äldre gick fram och tillbaka i stugan och läste högt i katekesen. Den skulle de kunna "från pärm till pärm". Många kunde rabbla upp bokens innehåll från början till slut utan andra pauser än de, som behövdes för att dra andan. "Vad är det?" och "Huru skall detta ske?" följde tätt på varandra i ett så rasande tempo att det för en åhörare var nästan omöjligt att avgöra var en text slutade och en annan tog vid.

DÅ EN KARL anlände till läsförhörsgården blev han redan i förstugan bjuden på en brännvins-sup av en ”karapassare”. Efter att ha tömt glaset bröt han åt sig en bit rågbröd, för det ansågs opassande att dricka brännvin utan tilltugg. Alla deltagare blev dessutom bjudna på kaffe med dopp då de anlände. Prästen och klockare tog sin sup och drack sitt kaffe inne i ”prestkamarn”.

I salen satt männen och kvinnorna på var sin sida och förhördes av prästen både i innan- och utanläsning, samt i salighetslärans förnämsta stycken. Prästen kunde slå ned med en fråga var han ville, och ofta skedde det där man var sämst förberedd. Den, som inte klarade förhöret, tillrättavisades inför de andra i läslaget i skarpa ordalag av prästen. Barnen förhördes vanligen i ett annat rum av klockaren. De duktiga barnen fick därefter beröm av prästen, och som bevis på sitt kunnande fick de ”hejlkårs”, ”halvkårs me prikk bakåm”, ”halvkårs” eller ”latmansstrikon” inskrivna i sin läsesedel. Tecknen motsvarade vitsorden god, nöjaktig, försvarlig och svag. De barn, som inte hade klarat förhöret på ett tillfredsställande sätt, fick lov att stå och skämmas vid bordet, där prästen satt.

TILL LÄSFÖRHÖRSKALASET, som började dagen därpå, hälsades de inbjudna på trappan välkomna av husbondsfolket. I förstugan mottogs de av uppappare, som bjöd dem på en brännvins-sup. När de sedan skulle träda in i salen, blev det ett oerhört krusande och ”kniktande”. Kalasbordet ansågs nämligen vara uppdelat i två delar, ”yvärböårdsendan” och ”nidärböårdsendan”. Den förra var avsedd för de förnämre gästerna med läslagets sexman i spetsen, och den senare för mindre bemedlade, som torpare, backstugusittare och tjänstefolk. Den här graderingen av gästerna gjorde att alla skulle krusas i det oändliga, innan de förmåddes stiga in och ta sin plats i salen. Någon gång måste uppappare nästan handgripligen föra fram en gäst till bordet.

Gångse rätter på kalaset var potatislåda, som man åt med fläsk eller fårkött och sås, leverlåda, och ibland också strömmingslåda. Andra rätter var sillsallad, korn- eller risgrynsgröt, russinsoppa och pannkaka. Gröten skulle koka i minst 4 timmar av ”grötkåkin”, som rörde om i grytan med ”grötbrassin”.

EFTER MATEN började dansen, som öppnades av husbondsfolket. Vanligen dansade man först ett potpurri, den mest omtyckta dansen på kalasen. Spelmännen måste spela potpurriets ”samlarmelodi” en lång stund, innan det första paret trädde ut på golvet. Det ingick en marsch i det, och då den spelades brukade de dansande tåga i armkrok ut på gårdstunet och efter en strund återvända in. Vanligen dansades potpurriet flere gånger under kalaset, låt vara att en omgång räckte minst två timmar. Det dansade man till sprittande fiolmusik, medan det var hornmusik till valsen, polkan, masurkan och schottisen.

Vid 4-tiden på natten blev det sedan uppehåll i dansen. På borden i salen ställdes då glas, som fylldes med toddy av rom och hett vatten. ”No ska ni få höra, tå gobbarna börjar snorra”, sa kvinnorna, och karlarna skyndade sig mycket riktigt fram till ”tåddibåorde” och försåg sig, skålade och skålade. Kvinnorna blev vanligen bjudna på vin. Efter den här trakteringen fortsatte dansen och pågick ofta till morgonsidan av natten. När dansen var slut gick de långväga gästerna och lade sig på bolster som bretts ut på golven, medan gäster från närmare håll begav sig hem för att återkomma följande dag, då de undfågnades lika frikostigt som den första kalasdagen. De, som bodde långt från gården, för hem för gott på den andra kalasdagens afton, medan släktingar och grannar fortsatte festandet ännu en dag. När man till sist kom hem igen kunde man plocka fram bakverk ur fickan och ge åt dem, som inte varit med på kalaset.

Skonertskeppet Pargas på 270 registerton byggdes på Lillmälö 1871-1872. Foto: Eskil Eklund.

SKUTBYGGE MED ÖSTERBOTTNISKA TIMMERMÄN

Åren 1872 – 1873 byggdes skonertskeppet ”Pargas” på strandlindan vid Båthusviken. Timret till skeppet, som byggdes i furu, högs i Östergårds skog. Det, som skulle användas till spanter och knän, mallhögg man på platsen, medan resten av virket fördes ned till byggplatsen för att bilas och sågas där. Först timrade man bädden, som skrovet skulle stå på, och bukkälksrännorna, som behövdes för att sätta det färdiga bygget i sjön. På spantlaven högg man sedan färdigt spanterna och i basbänken gjorde man de grova plankorna böjbara med hjälp av het vattenånga. På varvet hade man också en smedja, där man smidde både spik, bultar, röstjärn och alla de beslag, som behövdes till riggen.

Timmermännen var till största delen från svenska Österbotten. De hade namn om sig att vara de bästa träkarlarna i landet och åt dem anförtrodde man de mest krävande uppgifter-

na. I en hembygdsskildring från Nagu heter det: ”Österbottningarna hava här liksom anorstädes i vårt land varit ortsbefolkningens läromästare. Sockenborna fingo timra sidorna, däckets och kajutan, men förstävets och sidornas sirliga böjning och akterskeppets vackra linjer formades av österbottningarnas vana bila”. En pargasbo, som var väl förfaren i träslöjd, fick iallafall utforma skanstakets bärande balkar på ”Pargas” och han formade dem som människohänder.

BYGMÄSTAREN SUNDQVIST hade allt emellanåt litet svårt att komma överens med österbottningarna, som han ansåg vara alltför dryga och självmotvetna. När han frågade en av dem, som sökte arbete vid fartygsbygget, vad han dög till, fick han svaret: ”Ja je östärbåtning å kan jär allt åv tre”. Han blev förargad över det skrytsamma svaret: ”Jasså, e to ystärbåtning.

To kan vel laga knivskidår tå. Bara di kan klåter ihop en knivskidå, vill di jella såm trekarar”.

Medan de byggde ”Pargas” bodde de österbott-niska timmermännen i Östergårds kammarrad och i Västergårds förra manbyggnad, som där-för kallades ”Barakken”. Många österbott-ningar stannade kvar i Pargas och bildade fam-ijl. Arbete behövde de aldrig sakna, för de ansågs vara flitiga och särdeles skickliga snickar-e och timmermän.

VID SJÖSÄTTNINGEN sparades det inte på bränn-vinet. Redan före stapellöppningen rullade man in ett ankare brännvin i Östergårds ena sals-kammare och bjöd timmermännen att ta för sig. Dessutom ställde man en femtioliters gryta på gårdsplanen och fyllde den med ”tåddi”, så att timmermännen, så snart fartyget flöt på vattnet, skulle få dricka så mycket toddy de önskade. Med en skopa, som låg bredvid gry-tan kunde de ta för sig rejåla klunkar. Med klubbor och släggor slog timmermännen sen bort stöden, så att skrovet började glida ned utmed bädden. Snart körde skeppet bogen i vattnet och fortsatte med god fart nästan fram till Mattholm, innan ankaret stoppade upp dess färd.

Lindblad från Viken var med och riggade skep-pet. När någon frågade var han hade lärt sig den färdigheten svarade han att den var med-

född. ”He e medfött sa Lindblad åm sjömans-konstn” blev sedan ett talesätt i bygden.

EN VISS FRUKTAN hyste ortsborna för österbott-ningarna, för de ansågs ha dåligt ölsinne. Blev de retade, grep de lätt till kniven, som de kall-lade ”jungon”. Man kunde därför höra: ”Nåo sko han vita, va he sa, för int va he langt ett jungon”. ”Nåo va di konniga karar. Å int va di så farli, bara an to dām vakärt”. ”Nåo va di dokti timmermen å snikkare. Men he jelld ti hålla dām så förbannat snella. Åm di börja supå , måste di få hålla på, tills di sjelva hadd fått nog. Den såm börja grela på dām blejv trolåa”.

Tron på österbottningarnas förmåga att trolåa var allmänt utbredd i Åboland. De troddes kunna öppna låsta dörrar genom att läsa en ramsa och blåsa i nyckelhålet. De kunde tvinga tjuvar att hämta stulet gods tillbaka till ägaren, de kunde stämma blod, och de kunde sätta maran att rida på både folk och få. Det berättades om en kvinna på Lillmälö, som blivit be-stulen på några klädesplagg. Hon vände sig till en österbottning och bad honom avslöja tju-ven. Han gjorde henne till viljes, slog brännvin i ett glas och läste en ramsa. Sen bad han kvin-nan titta i glaset och där fick hon se hur en grannkvinna kom smygande och plockade åt sig de saknade plaggen från bykstrecket.

SÖNERNA GICK TILL SJÖSS

Sjömansyrket utövade en stark lockelse på de unga männen i skärgården. Dels var lönen till sjöss större än på landbacken, där de fick nöja sig med en dräng- eller statarsyssla, dels var deras längtan att se sig om i världen stor. Vanligen seglade lillmälösönerna först ett år på en finländsk skuta, för att därefter ta hyra på ett utländskt fartyg. I senare skede började de igen segla på inhemska fartyg, ofta sådana som ägdes av rederier i Åbo eller på Åland.

SVANTE BERGMAN från Östergården var född 1849. Som yngling seglade han först som besättningsman på galeasen "Wänskapen" för att i 20-årsåldern mönstra som jungman på briggen "Alma" av Korpo. Efter tre år övergick han som matros till det nybyggda skonertskeppet "Pargas", som gått av stapeln hemma på Lillmälö. Den första resan gick med havre till Newport i England och därifrån vidare till Lisabon för att hämta salt till hemlandet. Efter

den resan gick han iland för att ägna resten av sitt liv åt skötseln av Östergården.

När hans söner växte upp gick de i sin tur, en efter en, till sjöss. Volmar, som var äldst, seglade sommaren 1895 som jungman på barken "Agio" från Nagu. Följande år tog han hyra på lastångaren "Eos" från Helsingfors, och därefter på Nystadsbriggen "Tähti", där hans morbror var befälhavare. År 1898 reste han till Hamburg för att där mönstra på som matros på den norska barken "Cyprion", destinerad till Havanna för att där ta ombord logwood till Sankt Petersburg. Nästa båt var den nybyggda passagerarångaren "Bore I", som gick på grund och sjönk i Furusund på svenska sidan. Efter det tog Volmar anställning som lotslärling på "Bore II" och sedan på lotsångaren "Skiftet". Efter att ha varit långlots på passagerarångaren "Heimdall" av Stockholm blev han lots i Nyhamn och slog sig då ned på Lemland för gott.

Ivar Bergman, längst till vänster, jämte två andra eldare på lastångaren Disa av Gävle, då den låg i hamn i Galveston, USA, den 25.2 1909.

DEN NÄSTÄLDSTA SONEN hette Svante, som sin far. Han mönstrade år 1899 som jungman på lastångaren "Norra Finland" från Helsingfors och trafikerade linjen Helsingfors – Uleåborg tills han bytte över till ett åländskt segelfartyg, som förliste på väg till Belgien. Nästa fartyg han mönstrade på var ett holländskt segelfartyg, som visade sig vara en riktig "lekokass". Besättningen måste pumpa oavbrutet för att hålla skutan flytande över till Amerika. När de kom fram till Mobile i Alabama rymde största delen av manskapet. Svante tog hyra på en italienare som var på väg hem till Italien, men eftersom maten mest var bara frukt bytte han över till tysken "Hebdomus" på väg till St Petersburg. Där möstrade han av och for hem. År 1902 tog han sen hyra på den fyrmastade barken "Hebe" från Hamburg, destinerad till Pisagua i Chile för att lasta malm. På hemresan tog hans liv ett plötsligt slut. I Syd-Atlanten störtade han ned från stormastens övermärsrå

och drunknade. Vid den sjörättsliga undersökningen av olycksfallet i Hamburg framgick det att "Hebe" på kvällen den 20 januari 1903 vid 37 grader sydlig bredd och 52 grader västlig längd gick för styrbords halsar i hårt väder och hög sjö. Då vinden växte till full storm gav kaptenen order om att bärga alla tre övermärssegel. Svante gick ut på lovert nock på stormastens övre märsrå. När seglet var upplyft på rån lutade han sig enligt protokollet så långt framöver för att ta emot sarvingen av en kamrat att han föll över rån och ned i havet. I det hårda vädret var inga räddningsförsök möjliga.

FÖLJANDE SON, Olof, mönstrade våren 1902 som jungman på barken "Viktor" från Vårdö. Skutan seglade med trälast från Trångsund i Viborg till Århus. Redan på Österjön tog maten slut och man måste ta iland i Bergkvarna på småländska kusten för att proviantera. Det var så mycket vägglös i kojerna på den skutan

att han fick lov att sova på sin sjömanskista, som var bara hälten så lång som kojens, för att slippa ohyran. Annat blev det när han anställdes som betjänt på kommerserådet von Rettigs lustjakt "Marjaniemi". Det innebar en övergång från hårt och farligt arbete till raka motsatsen. Han passade upp med serveringen vid matbordet, där han i början av kommerserådet fick höra att "han vet ingenting". Med tiden lärde han sig att middagsbordet skulle dukas med 4 glas per kuvert, ifall det var gäster ombord. Till smörgåsbordet hörde snaps- och ölglas. Sherry, portvin, rödvin och champagne skulle alltid finnas ombord. Maten bjöds på bricka i enlighet med gästernas rang. Med åren steg han i respekt och kommerserådet övergick till att säga "Vill Olof vara snäll ...?". Efter några år lämnade han iallafall sin betjäntuppgift och mönstade som matros på barken "Colin Archer" från Korpo. Först förde de en last bräder från Attu ångsåg till London, där de sedan tog in barlast för att segla till Montago Bay på Jamaica. Där lastade de logwood för Sankt Petersburg. Ute på Atlanten tog maten slut och besättningen blev satt på svältkost, men klarade ändå av att föra skutan ända fram. Som följd av hans bror Svantes tragiska död övertalade Olofs mor honom att inte gå till sjöss flere gånger, och han slog sig i stället ned som tullvakt i Åbo.

DEN FJÄRDE SONEN, Ivar, gick till sjöss på barken "Camilla" från Eckerö, som seglade på Öster-sjöhamnar, såsom Rostock och Lybeck. Hans tredje resa med barken slutade med förlisning vid Bornholm. Följande vår tog han hyra på briggen "Suomalainen" från Lemland, och seglade med den på Österjön och Nordsjön. Efter det "skar han skaflet av sina sjöstövlar" och tog hyra som eldare på lastångaren "Patricia" från Vasa. Med den gjorde han två resor till Spanien för att hämta appelsiner och bytte sedan till "Botnia", där han eldade tills han gick över till "St Andrews" från Göteborg. Det var en last-

ångare med sex fyrar, som skulle skötas av en enda eldare, "så det var ett helvete". På sin fri-vakt måste eldarna dessutom slagga två fyrar och hiva upp askan ur pannrummet för att tippa den överbord. De två eldarna gick i skift, 12 om 12, och efter sju månader hade Ivar fått nog. Han arbetade sedan som eldare på flere andra fartyg, innan han gick iland i Galveston. Efter en tid vid ett hamnbygge i Texas gick han på nytt till sjöss och var bland annat eldare på en hjulångare på Hudson River, innan han i New York gick med i ett notfiskelag tillsammans med några italienare. Efter att ha varit 6 år ute i stora världen, kom han sedan hem och arbetade därefter som donkeyman på Pargas Kalks prämar nummer 20, 22 och 23. Han var den av Svantes söner, som prövade på de flesta båtarna och trampade alltsomallt däcket på 21 olika fartyg.

REINHOLD var den femte av östergårdssönerna, som blev sjöman. År 1905 mönstrade han som jungman på kustångaren "Norden", som trafikerade ruten Åbo - Vasa. Men det var tungt för en 17-årig yngling att lasta och lossa sockersäckar på 100 kg, så han bytte till att bli "borstarpojke" på "Bore I". Hans uppgift var att städa och putsa mässingbeslag. Tidigt på morgonen skulle han också putsa de skor passagerarna i första klass ställt utanför sin hytt-dörr. På lastångaren "Leo" av Helsingfors gjorde han därefter sin enda långresa med sågat virke till Frankrike, Portugal och Spanien. På "Bore II" var han sen matros ett år, innan han gick över till isbrytaren "Avance". På den jobbade han 4 månader i året med att bryta is, medan han de övriga 8 månaderna var anställd på åländska tullslupar, stationerade på Kökar och i Lemland. Efter sju år på tullångaren "Suomi", fick han fast tjänst i land som tullvakt på Fagerholm.

Utsikt från Hirvensalo mot inloppet till Åbo. Mitt emot slottet på åns andra sida reser sig Korpolaisholmen med ud-den Sista styvern. Stålgravyr av A. Weger efter oljemålning av B. Reinhold

FISKFÖRSÄLJNINGEN I ÅBO

Lillmälöborna sålde sin fisk i Åbo, dit de brukade bege sig vid elvatiden på kvällen för att senast vid sextiden på morgonen vara framme. Vid avfärden såg man efter om vattenståndet var så högt att man flöt fritt innanför Östergårdens båthus. Om så var fallet, rodde man den sk. "indärvegen" genom Kyrksundet, som var den kortaste vägen till staden. När vattnet var lågt, skjöt man ofta upp resan, för "närvegen" norr om Kyrklandet och "erstavegen" över Erstan var betydligt längre. Var det frågan om mycket fisk, som skulle säljas, företogs färden med gårdens stora braxennotökstock eller med skötbåt. Då måste man välja en av de längre vägarna, för ingendera båten flöt genom Kyrk-

sundet. Något latmansgöra var det inte att en lastad båt de tre milen till Åbo och efter några timmars köpenskap återvända samma väg. Det kunde i värsta fall betyda 12 timmars rodd, särskilt om färden företogs över Erstan eller norr om Kyrklandet.

NÄR MAN närmade sig staden kunde man från en holme, som kallades Kyrkherrarna, se Åbo slott skymta i fjärran. Hade man barn med på färden och de tyckte sig snart vara framme, brukade någon äldre säga: "Våj, våj, Langvattne e lang" eller "Int e he så nära. Nåo rekkär he råo på Langvattne å". "Å nåo rekkär he tögå" innan man var framme på Slottsfjärden,

som kallades "Närre skitfjärdn" och "Södra skitfjärdn". Lillmälöborna brukade ofta ta iland på Kakskertnäs, den nordligaste udden på ön Kakskerta, eller på ön Hirvensalo vid Moikois. På det förra stället låg torpet "Kakka-Råosis", där folket var svensktalande. I början av 1900-talet bodde det alltså ett mindre antal svenskar på Kakskerta. Vid Moikois låg ett väldigt flyttblock, kallat "Måjkåsbaston", och vid det brukade man vila sig och äta. Då solen gassade blev det så varmt vid flyttblocket, att talesättet "Her e hejt såm i Måjkåsbaston" uppstod.

EN GÅNG när lillmälöborna kom roende över Erstan i en skötbåt, hörde de vacker sång från en annan båt, "å he va Vestärmel-Fi såm sjöng så e ejka över hejla Ärstan". Bägge båtarna tog sen iland på en holme utanför Lapplax by på Ålön för att äta. Då barnen följde med på resan var de så lystna på pannkakan, att de började smaka på den redan vid "Närrekollbrantarna" på Mattholm.

Väggkosten, som förvarades i en korg, bestod av bröd, mjölk, pannkaka, saltad braxen, och någon gång kokta kålrötter. Sötmjölken förvarades i en bleckhink, där den vanligen surnade, och surmjölken i en bytta. Om man inte hade tagit tillräckligt vatten med sig, kunde man gå

upp till en källa på "Skell-Pellas-Oddan" på Stor-Tervo.

Det var vanligt att kvinnorna sjöng under den långa roddfärden för att hålla sig vakna, men trötthetskänslan kunde bli så stor att den förtog lusten att sjunga. Visorna hade de ofta lärt sig vid bygungan. "På blomsterklädd kulle satt Hjalmar och kvad .." var en av de mest populära. Det var många, långa verser om otrogen kärlek och bråd död de avverkade under sina resor.

Vid den fortsatta färden över Erstan rodde man vid hårt väder genom sundet mellan Paskaluoto, "Pasklåoton", och Kakskerta. Man skulle sen ta sig förbi "Orkoddan" på Kakskerta och Erikvallaudden på Satava. Om tiden medgav brukade man ta iland på Erikvalla för att dricka kaffe, innan man rodde in till staden genom Beckholmssund.

I SYNNERHET KVINNOR och barn kunde av rodden få blåsor, "skellår", i händerna. "Å härrigud, va ja va tröttå, tå vi kåm ti Åbå. Armar å bejn värkt. Å ja måtta bryt löst hendrena fronoren. Entå hadd ja fot en förskrekkeligår tannvärk. Tå ja la me på botbåttån för å vila, blejv ja ginomvot på ryggin. He va så lejsamt, att ja bara villd sitta å grina. Men man fikk int klaga. Man fikk bara låv å tåga på han tidn".

Vanligen rodde man ända upp till Fiskstranden eller ”Gränden”, kajen mellan Dombron och Gamla stortorget. Där kunde skärgårdsbornas båtar ligga i flere rader utanför varandra. Ibland tog de i stället iland nedanför stadshuset. Där låg vanligen jakter från Estland och deras besättning talade ofta svenska. Esterna sålde potatis, äppel och basturökt fläsk, och köpte i stället saltströmming. Mellan Fiskstranden och Kaskisbron brukade ”närrbaggarna”, folk från de tidigare svenskspråkiga socknarna i Satakunda ligga med sina stora, tremastade båtar. De saluförde fårkött, pannkakor, memma och saltströmming. Med sina välrustade båtar kunde de ligga flere veckor i Åbo.

DEN FÄRSKA STRÖMMINGEN såldes kapptals. De flesta köparna var upplandsfinnar, som transporterade fisken vidare i säckar. Kommersen gick på svenska. Vid trängande behov kunde Svante Bergman ta till den lilla finska han hade lärt sig av finskspråkiga skogsarbetare och en finndräng, som envetet vägrat lära sig svenska. Västergårdsdrängen Miliam Andersson kunde säga: ”Ei ollenkaan” och då finnarna ville pruta på fiskpriset, brukade man kalla på honom för att han skulle säga de där två orden och det brukade ha önskad effekt.

Förr klarade man sig överallt i Åbo med svenska. På så gott som alla båtar, som låg vid ka-

jerna längs ån, talade folket svenska. Det fanns också svenskar på de båtar, som hörde hemma i finnsöcknarna Rimito, Töfsala, Gustavs, Vitisbofjärd och Sastmola. Gummorna, som gick längs kajerna och bjöd ut kaffe åt skärgårdsborna, ropade: ”Gott kaffe, god grädde, stora sockerbitar” på renaste svenska. De sålde också kaffebröd, som viborgskringlor, semlor och pannkaka. Mat kunde man köpa i kokhusen, ”jåorbåodarna” i jordvåningen under Pinellan. När en tolvårig flicka rodde till Åbo tillsammans med sin far kunde hon där få ett fat russinsoppa som ”roddanpengar”.

VID MIDDAGSTIDEN brukade lillmälöborna lämna staden om vädret inte var alltför otjänligt och då var man i allmänhet hemma vid femsex tiden på eftermiddagen. Om det var stark motström i ån var man tvungen att dra båten med landtåg längs kajen. Ifall det var två roddare i båten, gick den ena längs kajen och drog i repet, medan den andra höll båten från kajen med en åra. Ibland gynnades man av fint segelväder och då kunde man ta sig från Lilla Bocken till Kalkila på två timmar. Men det kunde också hända att man blev väderfast i Åbo. Då brukade man fästa spristången vid masten och hänga seglet över den som ett tält, för att sen sova över i båten med olika klädesplagg som sängkläder.

Chuné's ATELIER, ÅBO.
Inneh. Edw. Axelseon.

Axel Strandberg
Sottisgatan 38
ÅBO

ORDSTÄV

”Fråog int allt va do hör, sej int allt va do vejt, å gär int allt va do kan”.

”Få åord e fyndiga å betär enn många å myndiga”.

”Gär gått åt pakk, så får do skam ti takk”.

”Slo aldär nagans dörr hårt bakett de, do kan behöva ypna ån sejnare”.

”Ingin e så lang enn han mått rekk se, å ingen e så kårt enn han int mått krök se”.

”Besta vejte har å angnar”.

”Ejn tåom järna e djevulens värkstad”.

”Börjar en sparv skita såm ejn åkse, så sprik-kär arshåle”.

”Drokkinn monn talar åv järtans grond”.

”He hejm e int utan kval, tär toppen kakklar å hönan gal”.

”Ejn ejnfaldo kar å ejn podelhond kan man lära alla slags kånstär”.

”Akta slantn så enn int trillar yvi kantn”.

”Ejn giribuk blir int nöjd, fören han for monn foll me mold”.

”Myky vill ha mejr, å helviti blir alder foltt”.

”Arm å rik, i döden lik”.

”Tå gud tar sjeln, skikkar fan arvingarna”.

”Tå fatisdåomen kåmbär in ginom dören, far kärleken ut ginom fönstre”.

”Han såm giftär se i farstån for hald bryllåpe i bastån”.

”Eget arma e betär enn andras gåoda”.

”Ingin e så arm enn han int kan jelp, å ingen så rik enn han int behövar han armas jelp”.

”Betär ejn kako me råo enn tie me åoråo”.

”Avsides i råo e besta bår”.

”Så gär barn i by, såm tåm e hejma lärt”.

”Rök, lök å ilak kvinna bringar mångens ögon ti rinna”.

”Allt anna gär ja, menn i ejn annans arshål krypär int ja, sa ejnbåskan”.

”Skit å flit gär bonden rik”.

”Bondn ska me svejt å mödå alla tusans jevlar föda”.

”Han såm läkkas me brö åt skougin bitär inga får”.

”He mattar i lengden, sa han såm sköjt nittån skått på kattn”.

”So me i trekkn, så for do skörd angnar i sekkn, sa kåorne”.

”So me i byns besta okär, så for do ga me kledsklede ti kledär, sa havran”. ♦

Artikelförfattaren

Gustav Wickström, pensionerad läkare från Åbo, har från barnsben tillbringat sina somrar i Korpo. Som sin far har han intresserat sig för livet i skärgården och 2014 gav han ut boken ”Emil och hans brigg”. Då Gustav av en tillfällighet stötte på Gunnar Rosenholms bok om Lillmälö, blev han eld och lågor. Han tyckte att de fascinerande berättelserna om vardagslivet ute i Pargas skärgård borde återuppväckas, och han tog kontakt med redaktionen på ”Skärgård” om saken.

e-post: gustav.wickstrom@gmail.com
tfn 044-5567171.

Mitt Solf

– En bok om Solfbygden och Stundars hantverkarby

TEXT: KURT GULLBERG

Det har snart gått trettio år sedan boken *Mitt Solf* innehållande aderton artiklar skrivna av museigrundaren och forskaren Gunnar Rosenholm publicerades. Denna festskrift eller vänbok kunde överräckas till Gunnar Rosenholm på hans 75-årsdag den 24 april 1987. Det första exemplaret av boken överlämnades förstås på Stundars – den hantverkarby som grundats och byggts upp under Rosenholms ledning.

I ALLMÄNHET brukar festskrifter av detta slag innehålla artiklar skrivna av kolleger och forskarvänner inom det gemensamma forskningsområdet. Även i detta fall var detta en grundidé, men kulturutskottet inom Svenska Österbottens landskapsförbund (nuvarande samkommunen Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur) som tagit på sig ansvaret för utgivningen av vänboken beslöt i stället att samla ett antal av de väldokumenterade artiklar som Gunnar Rosenholm publice-

rat i första hand i Vasabladet. På detta sätt skulle en serie artiklar – i många fall utgående från informanternas muntliga berättelser – göras tillgängliga för en intresserad allmänhet. De artiklar som han skrivit för olika facktidskrifter kunde förstås nås av forskare och andra intresserade på ett enklare sätt. Insamlingen av artiklarna och genomgången och redigeringen av materialet gjordes i samarbete med författaren. I egenskap av bokens redaktör fick jag i uppdrag att be Rosenholm skriva en längre inledande artikel om Stundars hantverkarby. Den publicerade artikeln är rikt illustrerad och omfattar drygt 30 sidor.

UNDER 1940-TALET studerade den unge folkskolläraren Rosenholm folklivsforskning för professor Gabriel Nikander vid Åbo Akademi. Under denna tid publicerade han ett stort antal artiklar om folksägner och historiska händelser i Solfbyarna i huvudsak i tidskriften *Budkavlen*.

Svea och Gunnar Rosenholm trivdes bland kalasgästerna på Stundars.

Grundstenen Solf sockens historia II

Redan 1947 fick Gunnar Rosenholm i uppdrag att skriva Solf sockens historia. Även andra författare hade vidtalats som bland annat skulle ansvara för de avsnitt som behandlade Sundombyarna (på den tiden utgjorde Sundom en del av Solfs kommun). Andra forskare vidtalades också att skildra den förhistoriska perioden och ortnamnskicket. Rosenholm hade i ett tidigt skede meddelat historiekommittén att han önskade beskriva allmogekultur i Solfbyarna med Munsmo. Forskaren Gunnar Rosenholm var grundlig i sitt arbete. Därför tog det närmare två decennier innan historiken kunde publiceras 1965. Solf sockens historia omfattar drygt 600 sidor. Rosenholms historik kallades del II. Av olika orsaker blev del I aldrig skriven. Solfbyarna förutom Sundom uppgick i Korsholms kommun 1972. Därför kom bland annat de förhistoriska avsnitten och medeltiden att avhandlas i historiken *Ett svårt och vrångt folk*. Korsholm under 650 år. Publicerad 2000. Huvudförfattare var fil.mag. Kurt Jern.

Landskapsarkeolog Pentti Rislä skrev det förhistoriska avsnittet.

SAMTIDIGT som Rosenholm arbetade med sockenhistoriken publicerade han artiklar i vitt skilda men kring folklivet i Solfbyarna. Huvuddelen av de artiklar som Rosenholm skrev under denna period ingår i samlverket *Mitt Solf*. Vid en ingående granskning av sockenhistoriken och *Mitt Solf* kan man konstatera att en övervägande del av artiklarna byggde på muntliga berättelser som Rosenholm nedtecknat vid intervjuer med ett stort antal informanter. Den äldsta av dem, Gustava Söderman, var född så tidigt som 1844. Om man så vill kan man konstatera att Rosenholm i ett första skede publicerade resultaten av sin forskning i artikelform för att vid sammanställningen av historiken komplettera materialet på basen av fördjupad forskning. Några av artiklarna kan också ses som komplement till den redan publicerade sockenhistoriken.

För att dokumentera folklivet i socknen samlade Rosenholm in berättelser och historier om folkstro och folkliga traditioner. Här intervjuar han systrarna Vendla och Fia Pått på Raiva-Kolas trappa. Stugan är numera Mjölmarstuga på Stundars.

Fyra näringsfång

Fiske

År 1656 bötfälldes bondhustrun Malin Persdotter i Solf för att hon på andra böndagen samma år ärjat gårdens åker. Sabbatsbrottet hade hon begått ”uti sin stora trångmål” på grund av att hennes man var borta i fiske. Denna häradssdom visar att kvinnorna måste träda till i jordbruket, då karlarna befann sig i utskärsfiske. Men också kvinnorna måste delta i detta arbete. En druckningsolycka inträffade ”wed St: Jakobi tid” 1732. Då förolyckades Beata Rimal och Maria Skinnar. Båda var 35 år gamla. Det hände också att Malaxkvinnor följde med ut på isen utanför Wargön (nuvarande Bergö) för att klubba gråsäl.

UNDER tidigare århundraden var fisket en av Solfbornas huvudnäringar. Det var vanligt att man idkade bytshandel med finnar från grannsocknarna Laihela och Jurva. På Hässjeholmen (nuvarande Dammbacken) byttes råg mot saltströmming. Dessutom förekom också export av saltad fisk, strömming, sik och gädda, till Sverige. Denna export försiggick veterligen längs hela den österbottniska kusten ända ner till Sideby.

Rosenholm var noga med att studera bouppteckningar uppgjorda under tidigare århundraden. Dessa bouppteckningar gav en god bild av vilka bragder och redskap som fiskarna använde under olika årstider. Här några exempel: Nämndemannen Erik Pått, död 1836, efterlämnade 12 skötar och 80 smånät. Sytningsmannen Simon Pärus ägde 1863 20 braxennät, 70 smånät, 100 ståndkrokar, ”en nätebåt, 2 st jullar, en ögstock gl:, enfjärdedel i en Sjöbasta”. Fiskeredskapen i den senare förteckningen visar att Pärus endast bedrev inskärsfiske. Fiskarbastun låg på Bastuören.

Säljaktsfärder

I en av sina artiklar konstaterar Rosenholm att säljaktsfärderna har anor från förhistorisk tid. Säljaktsfärders höga ålder framgår även av den omfattande och nästan genialiskt utformade utrustningen, som fälmännen medförde. Att säljakt förekom redan under stenåldern bevisar det skelett av en grönländssäl som hittades i Kallmossen i Närpes 1935. Skelettet innehöll en harpun gjord av älgben. Fyndplatsen ligger idag ca 17 m över havet. Genom analys av

Locket till en säljägare "fälbytta" med två inskurna fälrosor och med en slinga ytterst, som upptar namnet på byttans forna ägare, Sundombon Johan Matsson Enholm. Årtalet är 1776. Fälbyttan förvärvades 1938 till Solf Hembygds-museum av Josefina Skogman på Herrbacken.

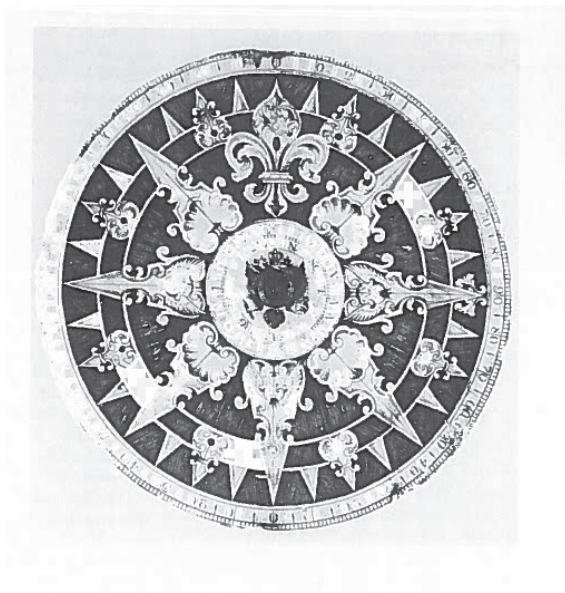
jordlagren i mossen har forskarna kunnat konstatera att sälen sjunkit på 40 meters djup. Detta innebär att sälen jagats för 4000–5000 år sedan.

Om högålder vittnar också de plägseder som iaktogs vid jakten. Ett urgammal drag vid säljakten var även bruket att säljägarna, "pytarna", begagnade andra namn bl.a. på djur och redskap än de gängse brukade. Detta betydde att riktiga namn var tabu. Säljägarna talade således inte om sten utan om "halman", inte om vatten utan om "spad", osv. Rosenholm hade upptecknat att säljägarna tog sitt dricks-, kok-, och tvättvatten ut "spadhåle".

FÄLBÅTARNA var stora, ända upp till 7 famnar, dvs. ca 42 fot långa. Fälbåtarna var byggda så att de lätt kunde dras upp på isen. Båtens storlek varierade givetvis efter jakt- eller båtlagets storlek. Vanligen ingick 6–8 man i en besättning. Rosenholm redogör för ett antal boupp-teckningar som gjort efter avlidna säljägare på 1800-talet. Således nämns följande utrustning efter torparen Elias Snåffs som avled 1857: "1 Fäl Bössa, 1 kikare, 1 Fälmatta, ett st Så kallad

mjölbälg." Fälmattan var gjord av sälskinn. Dess långsidor var försedda med hornringar och kortsodorna av träbyglar. Med rep som löpte genom ringarna till byglarna kunde mattan dras ihop till en kasse. I denna kasse kunde säljägaren bevara bolster, kuddar, kläder m.m. Annars utgjorde fälmattan bäddunderlag i båten. Med mjölbälgen avses en skinnsäck i vilken mjölet förvarades.

NÄR SÄLJÄGARE var ute i "langfålan" kunde de stanna borta upp till tre månader. Säljägarna kunde färdas från Ålands hav till Bottniska vikens innersta del. I första hand var säljägarna ute efter gråsälen och dess kutar. Vid hemkomsten var fälbåten, om jakten lyckats, lastad med hudar, späck och kött. Späcket kokades till tran, som bönderna ibland kunde transportera ända till Stocckholm i tunnor som rymde 1 åm eller 157 liter. Städernas handelsmän krävde att bönderna skulle sälja tranen åt handelsmännen. År 1622 infördes lilla tullen, som förbjöd bönderna att sälja sin tran åt andra än städernas handelsmän.

Kompassros signerad av Benjamin Scott i S:t Petersburg, från en bondeseglares kompass. Tillhör Stundars.

Säljägarnas långfärder var förstas riskabla. Efter mer lyckade jaktfärder var det brukligt att man kom ihåg hemsocknens kyrka med föräringar. Summorna har prästen antecknades i kyrkans räkenskapsbok. T.ex. År 1736 har man antecknat att 15 säljägare skänkt betydande summor till kyrkan och dess fattigkassa. Kyrkan i Solf hade rykte om sig att vara en "bönhörand tjörtjo". Detta ledde till att också fälmän från andra orter gjorde föräringar till Solfs kyrka. Säljakten upphörde i Solfyarna på 1860-talet. I Sydösterbotten var man ute i "fålan" ända fram till 1970-talet.

Bondeseglation

Seglationen, den handel och sjöfart som Solf och Munsmoborna bedrev med egna skutor var ända fram till 1820-talet för dem ett betydande näringsfång. Redan på 1500- och 1600-talen hade de seglat ända till Estland ochh Livland. Enligt Rosenholm seglade Knut Båssar år 1574 i fraktfart på Reval medan Henrik Larsson i Solf år 1584 förde 26 ryssar från

Söderköping till Åbo och 1613 livländska rytare från Reval till Sverige.

BÖNDERNAS SKUTOR kunde ta en anseelig last. Sålunda fraktade en Solfbonde år 1564 64 tunnor (94 hl) råg, 12 tunnor (18,6 hl) malt och 9 lispund (76,5 kg) humle från Korsholm till Norrköping. Solfbönderna sammanslöt sig vanligen till skeppslag på 5–10 personer om en samfällt ägd skuta. Ett sådant skeppslag av Solfbor omtalas 1549, då en av delägarna böt-fälldes för åverkan på skeppsåten.

År 1689 förbjöds bottniska fartyg att segla till orter söder om Stockholm och Åbo. Detta förbud som brukar kallas *det bottniska handels-tvånget* kom att gälla både stadsfartyg och lantmannafartyg. Detta förbud motarbetades aktivt under frihetstiden av bl.a. Anders Chydenius och kunde hävas vid 1765 års riksdag. Böndernas seglation på Stockholm fortsatte "egen affvel och Bondevahrer och eij medh op-handlade afvell och gods af andre". Under 1700-talet upptar kyrkans räkenskapsbok förä-

Solfs kyrkas altaruppsats av år 1696 är ett påtagligt minne från bondeseglationens dagar. Till Solf inköptes det praktfulla bildhuggarverket år 1796 från Hudiksvall i vars stadskyrka det stått i jämnt 100 år. Det dyrbara förvärvet fördes enligt den muntliga traditionen till Solf av schatullmakaren Schultz.

ringar av ett tiotal Solfbor ”wid lycklig hemkomst från Stockholm” eller ”hemkomna efter swår Siöresa”. Sannolikt hade mången bonde-seglare fasta affärsförbindelser i Stockholm. Skepparna Johan Perjos, Abraham Rimal och Markus Westberg inköpte sålunda under åren 1708–1713 nattvardsvin till Solfs kyrka av Catharina Scharenberg vid Kornhamnstorg, vars hul alltjämt står kvar. Do Solfborna 1726 köpte en klocka till sin klockstapel, som stått stum sedan den 24 februari 1714, då den förlorade sina två klockor, sköttes anskaffningen av Johan Tors och Markus Westberg, vilkas namn ingår i klockans inskrift.

EFTER STOCKHOLM blev Gävle, Härnösand och Umeå destinationsorter för bondeseglarna från Solf. I synnerhet Gävle blev huvudort för exporten av livsmedel från Österbotten. Största delen av viktualierna, bl.a. nötkött, fläsk och smör, transporterades vidare till Bergslagen, bl.a. till Falu koppargruva.

En annan viktig exportvara till Sverige var salpeter. Schatullmakaren Fredrik Emanuel Schultz (1768–1846), föddes i Arboga och flyttade till Vasa 1795 och till Solf omkring 1800. Schultz var inte bara en framstående hantverkare utan var också bonderedare. Med sina två skutor *Nordstjernen* och *Trofast* transporterade han stora mängder salpeter till Sverige. År 1815 seglade han tillk Umeå med inte mindre än 850 lispund salpeter i *Nordstjernans* lastrum, ca 7 225 kg (1 lispund = 8,5 kg). Salpeteren hade han köpt av bönder i Solf, Malax och Petalax.

Enligt den muntliga traditionen skulle Schultz i Hudiksvalls stadskyrka ha inköpt den ståtliga altaruppsats som nu finns i Solfs kyrka. Inköpet torde han ha gjort 1794 och transporterat altaruppsatsen i delar till Solf på någon av sina odäckade skutor. Altaruppsatsen som var skulpterad av träsnidaren Måns Johnson Granlund i början av 1690-talet kostade 650 daler enligt en anteckning i församlingens räkenskapsbok. Polykromin (förgyllningen) på

skulpturverket är utfört av konterfejaren Dierich Möllerum 1695. De två oljemålningarna är signerade av Dionysius Mouchhoven 1696. Den för finländska förhållanden unika altarpopsatsen är enligt konservator Kari Appelgren inspirerad av renässansens och barockens form men man återfinner även impulser från medeltidsskulpturen. I Hudiksvall ansågs den hundraåriga altarpopsatsen vara omodern vid den här tiden och ersattes med en glasmålning.

Det råder delade meningar om hur altarpopsatsen transporterats från Hudiksvall till Solf. Det har hävdats att karelare bosatta i Ramsjö i Hälsingland skulle ha fraktat altarpopsatsen över isen den 13 januari 1796. Karelarna var på väg till vintermarknaden i Viborg. När detta skrivs är det aktuellt med ett forskningsprojekt för att utreda hur åtransporten över Kvarken har gått till. Ny kunskap är alltid intressant, men det viktigaste när det gäller altarpopsatsen är att temperatur och fuktighet i kyrkan kan regleras på ett sådant sätt att den dyrbara konstskatten inte förstörs.

UNDER KRIGSÅREN 1854–1855 (Krimkriget också kallat Orientaliska kriget pågick 1853–1856) uppstod en ny seglation till Sverige. Tjära, råg, smör, kött och sälspäck var de viktigaste exportartiklarna från Österbotten. Salt var den viktigaste importprodukten. Priset på salt hade gått upp under krigsåren beroende på att stadsfartygen inte vågade lämna sina hamnar på grund av risken att bli kapade av engelska och franska fiendefartyg. Många bondeskutor blev dock prejade av engelska krigsfartyg. Så gick det bl.a. för Solfbönderna Karl Majors och Matts Skinnars, som förlorade sin last. Böndernas seglation var riskabel men vinstgivande. Om den flitigaste bondeseglaren under det pågående kriget hette det att han ”mett pengan i kaptpals”.

Sjökapten Arenius

Johan Magnus Arenius (1798–1856) var son till regementsskrivaren och fältkamrern Gerhard Arenius, som varit gift två gånger och fick sammanlagt 16 barn. Johan Magnus utbildade sig till sjökapten och seglade som befälhavare på flera djuphavsseglare. Han var befälhavare på bl.a. följande fartyg: *Alku*, *Candida*, *Carolina*, *Cassis*, *Oscar*, *Patiense* och *Resultat*. Med briggen *Alku* av Vasa hann han hemföra två kaffelaster från Brasilien, innan fartyget kapades av engelska örlogsmän under Krimkriget. Johan Arenius yngre bror Gerhard seglade ofta som styrman tillsammans med sin bror. Skepparen Johan Magnus Arenius var rätt förmögen och ägde ensam hemgården Herrback i Solf.

Träkarlar och rosenmålare

Hos svenskösterbottningarna stod slöjdkunigheten under århundraden fordom på en mycket hög nivå. Under de långa vinterkvällarna sysslade karlarna med olika slöjdarbeten, möbler, kördon och redskap. God belysning saknades. Därför var det vanligt att barn, lyspojkar, fick hjälpa till med lypärtor. Stuggolvet täcktes ofta av hugg- och hyvelspån. Sällan klagade kvinnorna över detta. Rosenholm har tecknat ner detta talesätt från Solbygden: ”He je betär ti ha en stögosjitar enn en benkritar”.

Tolvslåstolen

Så gott som samtliga möbler tillverkades på gården. Till dem hörde stolen, som inte hör till bondstugans äldsta möbler. Där fick man länge nöja sig med väggfasta bänkar och pallar som sittplatser. Den allmänast förekommande stolen i bondstugan var av renässanstyp. En sådan är uppbyggd med raka stolpar, har en rektangulär ryggbricka och tvärsålar mellan benen. Jag

Sjökaptenen Johan Magnus Arenius, avportätterad 1838 i Cassis, en ort nära Marseille. Han var då befälhavare på barken Resultat av Vasa.

har hört museiforskare beskriva denna stoltyp som "tolvslåstol". Denna stoltyp har förmodligen kommit till Österbotten västerifrån. Enligt Rosenholm köptes en "helsingstohl" till Solf kyrka för 1 daler kopparmynt år 1708. Vid sidan av renässansstolen hade man spjalstolar, som vid 1800-talets slut ersattes av pinnstolar. Gungstolen blev vanlig i bondstugorna i Solf först på 1870-talet. En gungstolstyp kallas för "bostongungstol", ett namn som visar var dess ursprung står att söka.

Bondstugans skåp

De äldsta daterade skåpen i allmogemiljö i Österbotten är från 1600-talet. Skåpen brukar indelas i häng-, bänk- och golvskåp. Samtliga typer förekommer som hörnskåp. Hängskåpet var ofta en möbel för de obesuttna och kallas därför ibland drängskåp. De äldsta hängskåpen

kännetecknas av att dörren är liten, närmast en lucka. Av bänkskåpen var vråpskåpet, bondens eget skåp, det vanligaste. Dess traditionella plats var det hörn av stugan, där lång- och gavelväggen löper samman, alltså stugans ojämförligt förnämsta plats.

Fästmansgåvor

I fästmansgåvorna nådde träslöjden sin högsta prestation. Dessa gåvor har utgjort prov på skicklighet och samtidigt kärleksförklaringar. Mången yngling försökte med sitt träsnideri tolka de känslor han hyste för sin utkorade. Många fästmansgåvor är därför överdådiga prov på träskärarkonst. Precis som idag var inte alla ynglingar avancerade träsnidare, varför man kan räkna med att mångt linfäste "flakabre" eller spolhållare "rullstol" utförd i genombruten teknik hade beställts av en duktig hant-

Bandgrind från Övermo, Mobacken. Ett av de första föremål som Rosenholm samlade in 1938.

verkare. Fästmansgåvans värde eller symbol för ynglingens kärleksförklaring försvagades knapast genom denna handlig. De äldsta friargåvorna i Stundars museum är från tidigt 1700-tal.

Det förekom en uppsjö av olika fästmansgåvor. Utöver linbräden och spollhållare dekorerades härvlar, bandvävskedar, skrin, vävspännare, vävlunor, mangelbräden och klappträn.

Dekoren bestod i allmänhet av hjärtan, rosetter, virvelhjul, fyrpass, kors osv. Dessutom målades många av dessa föremål i granna färger.

Bandvävskedarna eller "bandgrindarna" var flitigt i användning. De användes bl.a. för att väva förklädes- och strumpeband i flerfärgade mönster. Som ett slags svarsgåva kunde den

tilltänkta fästmannen få granna hängslen och strumpeband av sin tilltänkta fästmö.

Hantverksmålare

Det är anmärkningsvärt att två målare var bosatta i Mustasaari storsocken redan på 1570-talet.

Den ena hette Hans Målare och bodde i Höstves by. Han var även verksam i Solf, som på den tiden hade förmögna bönder. Den andre var Olof Målare, som år 1573 var ägare till 5 ½ spannländ stort hemman i Östersolf by. Hans far Per Eriksson brukade år 1565 ett 23 spannländ stort hemman i samma by. På hemmanet bodde då 16 personer. Lika många var också gårdens kor. År 1578 var Olof Målare bosatt i Malax, där han var fänrik vid "Lasse Matssons fänicka".

En förutsättning för att målare skulle kunna leva på sitt yrke var att kunderna, bönderna hade spis med skorsten i stugorna. I en bondstuga utan skorsten hade möblerna snart blivit lika nedsotade som den övriga inredningen. Av denna anledning har målade möbler saknats i bondstugorna i de delar av vårt land, där rökpörtet varit bostad ännu i sen tid. Enligt historikern K.V. Åkerblom kom spisen med skorsten i bruk i Österbotten redan under förra delen och mitten av 1500-talet.

DE FÖRSTA BEVARADE exemplen på dekorativt inredningsmåleri i Österbotten härstammar från 1600-talets mitt. Men först under 1700-talets slut blev det vanligt att måla allmogehemmens möbler. Då blev klockskåpet ett tacksamt objekt för blomstermålarnas pensel. I ett tidigare skede var dekoren naturalistisk. Man målade bland annat landskap och försökte återge växterna så naturligt som möjligt. Under den här tiden var huvudfärgen på möblerna blå eller blågrön. Det är möjligt att den blågröna färgen ursprungligen har varit blå men under tidens gång har färgen i någon mån oxiderats och fått en blågrön ton.

Särskilt mångskiftande blev måleriet under 1800-talets förra hälft. Då dekorerades med blomstermålningar inte endast möbler, fästmansgåvor och stugans fasta inredning, utan även åkdon och körredskap. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare att målarna började imitera ädla träslag, ek, jakaranda, och valnöt på sängar, soffor, bord och stolar samt på dörrar och kistbänkar.

GAMLA TIDERS MÅLARE rev själva sina färger och nyttjade därvid stoffer som blymönja, cinnoberrött, gulockra, kromgult och pariserblått. Linoljan kokade de själva till fernissa. Som tor-kämne i färgen användes blyglete. Sedan färgstoffet blandats med fernissan, revs den på en s.k. revsten, vanligen en slipad skiva av sandsten. För att göra färgen smidig nyttjade man en kägelformad löparsten. Även penslarna till-

verkades av målarna. Därvid nyttjade man hästtagel, svinborst och stickelhår från koörat.

Obesuttna i Solf

I avsnittet om hantverksmålare konstaterar Rosenholm att många förmögna bönder bodde i Solf under 1500-talets senare hälft. Vid 1800-talets mitt kännetecknas bebyggelsen av tätligande bondgårdar av vilka de flesta enligt en sagesman var ”små och grå”. Till gårdarna hörde dessutom många små halmtäckta uthus. Ett stort antal backstugor vid sidan av bondgårdarna gjorde att Solfbyarna ställvis påminde om fiskarbyar och fåbodställen. Rosenholm konstaterar att det fanns ett hundratal oansenliga backstugor i Solf på 1880-talet. Tätast ”tett som en jetingsbölla” låg backstugorna på Mobacken. Under 1800-talet hade befolkningen ökat i Österbotten och bidragit till att antalet obesluttna ökade rätt kraftigt. Amerikaemigrationen kom dock igång vid den här tiden samtidigt som arbetsvandringarna till orterna med sågverksindustri i Norrland blev allt vanligare.

REDAN NAMNET på en backstuga ”kåbbo”, ”kåto” eller ”kåtostögo” anger att huset var en anspråklös byggnad. Vanligen kunde en backstuga bestå av ett enda rum med ungefär fem alnar (ca. tre meter) långa väggar. Förstugorna var i allmänhet enkla och kunde som jordegummans stuga i Stundars hantverkarby bestå av gärdsel. Dessutom kunde backstugorna ha jordgolv och ett enda gluggliknande fönster. Invändigt kunde väggarna vara svärtade av sot som en ria. Spisen kunde vara försedd med en grytvinda av trä. I Sydösterbotten talar man fortfarande om ”*kitältre*” fast grytvindan är av smidesjärn. En obesutten, som var ägare till en ko eller några får, skaffade vinterfodret åt dessa genom att bärga gräsväxten på backar, dikesrenar och mossar. Om sommaren fick de obestnas kor vanligen gå på bete med böndernas. Det var viktigt att den obesuttna hade ett potatisland, som han vanligen hade rätt att gräfta upp på en allmänning.

Bäckstuga, "Bärimossos", på Mobacken i Östersolf, byggd av byalaget åt Maria Thors, "Bäri-Maj" eller "Bärimosson", som står i dörröppningen. Maria, född 1838, hade tjänat som piga hos Gästgivars på Barkamon. Därifrån hjälpte man henne på olika sätt med förningar. Så länge hon orkade, förtjänade hon dock sitt bröd genom att plocka bär, binda kvastriskvaster och koppa folk.

Bönderna hade behov av arbetskraft bl.a. för att gräva upp nyodlingar. Vanligen hann en karl gräva upp ett kappland (ca. 134 kvm) om dagen. De obesuttna deltog också i slätterarbetet och vid potatisupptagningen. Det räckte inte bara med att periodvis arbeta åt bönderna om de obesuttna skulle klara livsuppehållet. Det gällde för de obesuttna att vara handslöga. Så gott som varje bäckstugosittare i Solf var timmerman, snickare och laggare. Många var också möbelsnickare. Det hände att snickarna drog genom bygden med nytillverkade stolar och andra mindre möbler på handkärror för att sälja dem i gårdarna. Många timmermän och murare arbetade också på byggen i Vasa. Utöver att kvinnorna deltog i jordbruksarbetet var det vanligt att de spann och stickade åt bönderna. Det fanns till och med kvinnliga slaktare. Enligt Rosenholm fanns det obesuttna kvinnor som köpte upp slaktboskap i både Solf och grannsocknarna och transporterade dem med ångbåt till Sundsvall, Härnösand och Umeå.

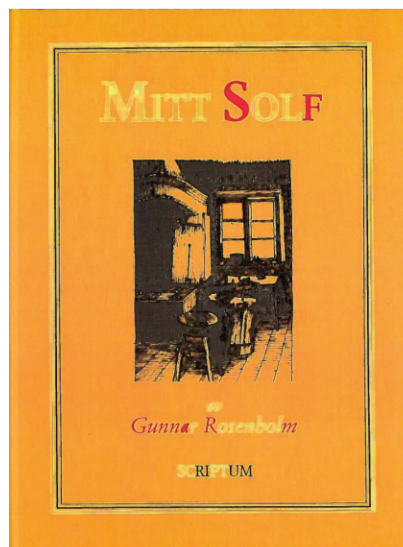
GUNNAR ROSENHOLM har i likhet med andra lokalhistoriker forskat i förhållandena under 1860-talets nödår. Men det finns knappast någon annan historiker i landskapet som så utför-

ligt som Rosenholm forskat i de obesuttnas, tjästhjonens och de rotfattigas levnadsförhållanden. Bland annat föreskrev legohjonsstadgan från 1664 att om någon obesutten undandrog sig årstjänst kunde en karl tas ut till krigstjänst och en kvinna sätta på spinnhus! Ett sockenmagasin byggdes i Solf 1858. därifrån kunde obesuttna få spannmålshjälp under missväxtår. De första sockenmagasinen, lånemagasinen, byggdes under 1720-talet. Enligt ett riksdagsbeslut 1756 skall sockenmagasin grundas i hela riket. Avsikten var att kunna låna ut spannmål till sockenborna mot ränta. Spannmål kunde behövas bland annat som utsäde.

Scriptums första bok

Landskapsförbundet hade sedan början av 1970-talet gett ut ett antal böcker om landskapets natur och kultur. Det största bokverket var *Svenska Österbottens historia* i fem delar. Historikkommittén hade lyckats engagera framstående författare, vilket säkert bidrog till att landskapshistoriken kunde säljas till självkostnadspris tack vare duktiga ombud som gick från dörr till dörr.

Mitt Solf gavs ut till Gunnar Rosenholms 75-årsdag den 24 april 1987

LANDSKAPSFÖRBUNDETS styrelse ansåg då att det inte tillhörde förbundets uppgifter att ge ut böcker på kommersiell basis. Därför beslöt förbundets kulturutskott att grunda ett fristående förlag på aktiebolagsbasis. Delägare i förlaget, som fick namnet Scriptum, blev förutom Svenska Österbottens landskapsförbund, Svenska Österbottens litteraturförening och Österbottniska Fornforskningsällskapet. Senare har Svensk-Österbottniska samfundet gått in som huvudägare. Den nuvarande styrelsen anser att förlagets ekonomi är tillfredsällande god. Mitt Solf kom att bli Scriptums första bok. ♦

Källor:

Rosenholm, Gunnar, 1987. *Mitt Solf*. En bok om Solfbygden och Stundars hantverkarby. Jakobstad.

Rosenholm, Gunnar, 1965. *Solfsockens historia II*. Allmogekulturen i Solf-byarna med Munsmo. Vasa.

Artikelförfattaren

Kurt Gullberg är landskapsråd och före detta kulturchef vid Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur.

Adress: Stundarsvägen 8, 65450 Solf.
epost: kurtgullberg@hotmail.com.

Sallys framgång och undergång

TEXT: THURE MALMBERG

Dokumentationen av åländsk sjöfartshistoria har igen tagit ett steg framåt, när Ann-Gerd Steinby i den nya boken "Rederiaktiebolaget Sally - en 50-årig åländsk redarsaga" berättar om kommerserådet Algot Johanssons (1898-1986) skapelser, framgångar och nederlag.

Länge var det bara åländsk segelsjöfart som dokumenterades i bokform, och t.ex. den åländska segelsjöfartens historia har sedan 1940 behandlats utförligt av Georg och Karl Kähre i två tjocka band. På senare tid har ändå också åländska ångare blivit rumsrena i den sjöhistoriska forskningen och den nästan bortglömda åländska kylsjöfarten har fått sin egen bok.

Nu är det då dags för Rederiaktiebolaget Sally, där den historiska berättelsen tagits fram av journalistproffset Steinby medan fartygskatalogen - som ingen historikförfattare med självaktning längre vill vara utan - fått sin lika professionella utformning av åländska

fartygsforskaren Lars-Erik Eriksson i samarbete med svenska kollegan Erik Hag.

NÄR DET GÄLLER SALLY finns det mycket att berätta, och det gör Steinby på 200 sidor. Visst kände jag till att Sallykoncernen hade både eget varv och ett eget tvätteri, men att man dessutom en tid ägde en liten maskinverkstad i Vasa var nytt för mig.

Den grafiska formgivningen har gjorts av Fredrika Sundberg, och här har jag den enda invändningen att de bilder som på olika vägar plockats fram genomgående är döda katalogbilder. Professionella bildkonstnärer lyser med sin frånvaro.

Smörsmugglaren blev kommerseråd

Allt började med en hotande dom för smörsmuggling som ledde till utvandring till Amerika. Där byggde unga Algot Johansson hus. I Amerika lärde han sig också engelska, tjänade

Glada miner i solen när Caribe I stävar fram över Karibiska havet. Men de internationella satsningarna på trafik både i Karibien och över Engelska kanalen blev för mycket för Sally.

bra med pengar och hittade en åländsk hustru, sammantaget alltså en god investering inför starten 1937 som redare på Åland.

Sally är kanske bäst känt för sina tankfartyg och senare också satsningarna på färjor och kryssningstrafik. Men Algot Johansson var inte främmande för torrlast, och Steinby beskriver hur han i en Volkswagen bubbla 1955 gav sig ut över isarna till Karlö och Marjaniemi för att inspektera en grundstött båt, Gustaf Eriksons ms Bergö.

HAYERISTEN låg nästan helt under vatten med skorstenstoppen stickande upp över isen som packats över fartyget. Men Algot Johansson visste att Bergö var ett nybyggt fartyg och han såg hennes potential. Efter bärgning och reparation tjänade hon i åtta år Sally under namnet Berny, innan hon kolliderade och sjönk vid danska Læsö - där för övrigt en av den finländska sjöfartens mest tragiska kollisioner ägde

rum julen 1930, då FÅA:s passagerarångare Oberon gick till botten med förlust av 42 liv.

Det är en sympatisk bild Steinby målar upp av den åländska, självlärda och driftiga företagaren, som 1958 blev kommerseråd. Han var framsynt, och han var inte rädd för att ta risker. Han var en god arbetsgivare av den gamla typen, som månade om sin personal och byggde hus åt dem i Mariehamn. Han erbjöd arbete både till sjöss och på landbacken. Han var en remarkabel man, skriver Steinby.

HISTORIEN OM SALLY berättar bl.a. om hur bolaget 1970 beställde Finlands dittills största tanker, mt Jonny på 132 500 dwt och 280 m längd vid Eriksbergs Mekaniska Verkstad i Göteborg. Det blev en mycket speciell operation: förskeppet byggdes vid Lisnave i Lissabon och förenades senare med akterskeppet som byggts i Göteborg. Hela fartyget levererades sommaren 1974.

Sallys framgång och undergång

Friska satsningar, men stora motgångar

Inom färjesektorn tänker man kanske främst på Algot Johanssons engagemang i trafiken mellan Helsingfors och Stockholm, där han 1974 började konkurrera starkt med Silja Line, vars vita fartyg hade mycket långa traditioner i just den trafiken. Sallys satsning på Helsingfors sågs inte heller med helt blida ögon av de två andra samarbetande rederierna inom den röda Vikinggruppen, men det visade sig att Sally varit ute i rätt tid.

SEDAN FÖLJDE den etablering som inte bara gav Sally fotfäste på Helsingforslinjen utan också förde vidare till engagemanget i Kvarken, där Vasabåtarna övertogs, satsningarna på Engelska kanalen med stora hamnproblem och kryssningstrafiken i Karibiska havet och - inte minst - de populära kryssningarna först över Ålands hav med ms Birger Jarl och senare med så olycksförföljda Sally Albatross från Helsingfors.

Här kunde man skriva flera böcker om de motgångar och olyckor som drabbade Sally.

När man t.ex. 1981 övertog grekiska Atlantångaren Olympia var det en flytande skrot-

hög man fick slita med. Men förvandlingen till karibiska kryssningsfartyget Caribe 1 genomfördes envist, och fartyget fick så småningom många vänner.

OCKSÅ STARTEN för ms Sally Albatross i Sallys egen regi 1986 var på många sätt lyckosam med bl.a. omtyckta kryssningar till Visby. Vid det dramatiska slutet på grundet vid Porkala i mars 1994 förde hon inte längre Sallys flagga. Hon var ett olyckligt fartyg, som dessutom så sent som i fjol kolliderade vid Dardanellerna.

Investeringarna i Kanaltrafiken och på Karibiska havet blev för mycket för Sally, och 1988 var rederiets saga all. Ann-Gerd Steinby avslutar sin bok så här:

”Om man hade nöjt sig med den hela tiden framgångsrika passagerar- och bilfärjetrafiken i Östersjön, kunnat behålla de tankfartyg man hade kvar och Vasabåtarna, är det möjligt att Sally hade funnits kvar i dag. Men säkert är det ingalunda.” ♦

Texten ingår också i Sjömanskyrkan 2/2016.

Artikelförfattaren

Thure Malmberg är journalist med Emsalö, Borgå som sommarviste och Söderkulla, Sibbo som vinterviste.

e-post: thuremalmberg@yahoo.com

PRENUMERANTER

Ni kan nu gå in via denna länk och betala er prenumerationsavgift för detta år i ÅA:s nätbutik. Gör det gärna före den 1.5. för därefter sänds pappersfakturor ut för dem som inte betalat via nätbutiken.

shop.abo.fi/c/14-tidskriften-skargard/

Prenumeranterna på Åland ska ange "Åland" som land vid leveransuppgifterna i rullgardinsmeny för att få avgiften momsfrött.

Den som inte tidigare har uppgett sin e-postadress kan meddela adressen till anita.julin@abo.fi

Vi finns också på Skriftly!

Skriftly samlar innehållet från de finlandssvenska tidskrifterna.

Skriftly ger läsarna mångsidiga möjligheter att hitta, följa och läsa innehåll som berör och intresserar dem, tvärs igenom tidningslandskapet, för en låg månatlig summa.

SKRIFTLY
skriftly.fi

Nästa nummer

Tusenkonstnärernas land

Besöksnäringen är en av de branscher som garanterat växer i hela världen. Den beräknas fördubblas fram till år 2030. Den sysselsätter många människor, direkt eller indirekt, och den är särskilt viktig för de unga som behöver sommarjobb. Men tack vare turismen går det att upprätthålla en viss service också vintertid, och just den sysselsättande effekten finns nog oftast inte med i statistiken.

Under många år var det i Finland bara Lappland och Helsingfors som lyftes upp som landets främsta turistmål, men nu har en förändring skett. Äntligen har man fått upp ögonen för skärgårdens potential och våra skärgårdsområden är nu hos våra statliga turistutvecklare placerade bland de mest prioriterade områdena. Vad det konkret betyder är ännu för tidigt att säga, men detta är i alla fall ett steg i rätt riktning. Det är samtidigt självklart att det inte handlar om massturism utan om en besöksnäring som bör utvecklas med varsam hand i ett mycket känsligt område.

När vi idag talar om en levande skärgård är det turismen som för väldigt många möjliggör ett boende i skärgården året om. Även om bara få kan titulera sig turistföretagare på heltid, är det desto fler som är det på deltid. Otaliga underleverantörer behövs för att allt inom den småskaliga skärgårdsturismen skall fungera. Man behöver vara tusenkonstnär för att kunna bo i skärgården, men att jobba med turism kräver ännu mera. Man borde ofta kunna laga god och närproducerad mat, reparera toaletten, förutspå antalet kunder som vill äta fisk en viss dag och samtidigt spå väder, ha öga får det estetiska, få datorn att fungera, inte vara sjuk en enda dag under högsäsong och orka jobba nästan dygnet runt då när kunderna strömmar in. Och utöver allt detta borde man dessutom orka vara glad och tillmötesgående fast kunden skulle bete sig hur illa som helst. De invånare som inte alls jobbar inom turismen väljer att fly fältet, om de kan. Ändå är det viktigt att alla skärgårdsbor bidrar till trivseln också under högsäsong. För mången turist är det resans höjdpunkt att få tala med en livslevande skärgårdsbo om hur det är att bo här.

Nästa nummer av Skärgård, som utkommer efter midsommar, behandlar besöksnäringen i skärgården ur många olika synvinklar. Senast nu är det dags att börja planera sina årliga skärgårdsutflykter och försöka bidra till en säsongförlängning, dvs. undvika juli då alla andra är i farten.

Njut av våren!

Nina Söderlund
Tf. redaktör

Prenumerera på Skärgård!

Nr 1-2/2001	Rötter och identitet (80 s.) slutsåld
Nr 3/2001	Skärgårdshavets nationalpark (76 s.)
Nr 4/2001	Åland (96 s.) slutsåld
Nr 1/2002	Östnyländsk skärgård (112 s.) slutsåld
Nr 2-3/2002	Tidskriften Skärgård 25 år (96 s.)
Nr 4/2002	Tid och framtid (72 s.)
Nr 1/2003	Strandhugg i Österbotten (104 s.) slutsåld
Nr 2/2003	Ekologer, eldsjälur och föränderlig mångfald (112 s.)
Nr 3/2003	Åspingen – bortglömt kulturarv? (72 s.)
Nr 4/2003	Vårt unika träbåtsarv (96 s.) slutsåld
Nr 1/2004	Estlandssvenska Aiboland (136 s.)
Nr 2/2004	Utö fyr- och lotsamhälle (120 s.) slutsåld
Nr 3/2004	Kustliv och skärgårdskultur (88 s.)
Nr 4/2004	Tillståndet i Östersjön (72 s.)
Nr 1/2005	Folkloristik (72 s.)
Nr 2/2005	Kökar (64 s.) slutsåld
Nr 3/2005	Arktiska latituder (80 s.)
Nr 4/2005	Landskap i förändring (76 s.)
Nr 1/2006	Skärgårdens nya konstellationer (88 s.)
Nr 2/2006	Åländska skärgårdskommuner (88 s.)
Nr 3/2006	Ur västnyländska annaler (84 s.) slutsåld
Nr 4/2006	Sibbo – hotad kulturbygd (84 s.)
Nr 1/2007	Skärgård 30 år (84 s.)
Nr 2/2007	Norra Kvarkens landhöjningsrike (68 s.)
Nr 3/2007	Finska kriget 1808-09 (108 s.) slutsåld
Nr 4/2007	Trettio årgångar med Skärgård (64 s.)
Nr 1/2008	Skärgårdssamarbetet 30 år (68 s.)
Nr 2/2008	Natur i förändring (60 s.)
Nr 3/2008	Museer i kustland och skärgård (60 s.) slutsåld
Nr 4/2008	Sydbottnisk horisont (80 s.)
Nr 1/2009	Arkeologi (80 s.)
Nr 2/2009	Vårt värdefullaste kapital (64 s.) slutsåld
Nr 3/2009	Kimitoön (60 s.)
Nr 4/2009	Naturfientlig populism (72 s.)
Nr 1/2010	Skärgårdsdelegationen 60 år (100 s.)
Nr 2/2010	Korpo, ytterst i staden (72 s.)
Nr 3/2010	Energi och miljö (60 s.)
Nr 4/2010	En senhöstdag i skärgården (88 s.)
Nr 1/2011	Öborna berättar (84 s.)
Nr 2/2011	Konst och kultur (84 s.)
Nr 3/2011	Glesbygd i förändring (68 s.)
Nr 4/2011	Resurslandskapet (80 s.)
Nr 1/2012	Kaj Dahls skärgårdsarv (108 s.)
Nr 2/2012	Mervärde i Skärgård (84 s.)
Nr 3/2012	Skutor och farleder (68 s.)
Nr 4/2012	Kvinnokraft (76 s.)
Nr 1/2013	Om jakt & fångst (84 s.)
Nr 2/2013	Från Okavango till Kuggom (76 s.)
Nr 3/2013	Uppdrag i norr (76 s.)
Nr 4/2013	Mat som hantverk (80 s.)
Nr 1/2014	Skärgårdshavet jubilerar (88 s.)
Nr 2/2014	Ur Anders Munsterhjells dagböcker (88 s.)
Nr 3/2014	Föreningsaktörer i skärgård (88 s.)
Nr 4/2014	En trend att bryta (80 s.)
Nr 1/2015	Att dokumentera är viktigt (80 s.)
Nr 2/2015	Hangö – mitt i havets famn (108 s.)
Nr 3/2015	Öar och skär (88 s.)
Nr 4/2015	Kekkonen i skärgård (72 s.)

Prenumerera via www.skargard.fi eller anita.julin@abo.fi, tfn: (02) 215 4944.

Årsprenumerering i Finland endast 46 €, utomlands 50 €. Lösnummer kostar 20 €/st inklusive porto. Prenumerationen är fortlöpande till den sägs upp.

www.skargard.fi

Tänk om administrationen av ditt företags trycksaker skulle vara

LÄTT, SNABBT OCH KOSTNADSEFFEKTIVT?

Inga försvunna trycksaker längre, inget onödigt väntande och nödlösningar.

FRAM PRINTBOX FÖRÄNDRAR DIN UPPFATTNING
OM BESTÄLLNING AV TRYCKSAKER.

Ta kontakt, så berättar vi hur.

Jyrki Mäkinen tel. 050 564 7779, jyrki@fram.fi eller

Jan Rosendahl tel. 050 0669 069, jan@fram.fi

FÖR EN FÄRGRIKARE VÄRLD